

AZ ERDÉLYI HADMŰVELETEK 1944 KÉSŐ NYARÁN-KORA ŐSZÉN

V. RÉSZ¹

A tordai csata

Az erdélyi medence központi részéért vívott harc a magyar és német szakirodalomban tordai csata néven ismert. Így emlékeznek róla az egykori résztvevők is. A szovjet anyagban nincs exakt elnevezése, emlegetik a 2. Ukrán Front erdélyi fennsíkért, vagy a magyar Alföldre való kijutásért folytatott küzdelmének. A románok a 4. román hadsereg észak-erdélyi, Maros–Aranyos környéki harcairól írnak.² A magunk részéről a korabeli német-magyar meghatározást tekintjük a legszerencsésebbnek.

A tordai csata súlyát a 25. gyaloghadosztály és a 2. páncélosadosztály viselte. A 2. magyar hadsereget alkotó seregtestek közül tudomásunk szerint csak a 25. hadosztály anyaga maradt fenn, s az is hiányosan. A 2. páncélosadosztály tevékenységéről Esze Jenő százados, a 2. páncélos utászzászlóalj parancsnokának visszaemlékezése ad (részleges) képet. A csatát alapvetően e két seregtest harcain keresztül vizsgáljuk.³

A tordai csatából a műszaki alakulatok jelentős mértékben vették ki részüket. A 2. hadsereg műszaki parancsnoka Gergely Zoltán vezérőrnagy volt, de a műszaki feladatok végrehajtását elsődlegesen a II. hadtest műszaki parancsnoka, Vidos Géza vezérőrnagy, szeptember 13-tól Reich Egon mérnökkari ezredes koordinálta. Rendelkezésükre (az időszakosan bevont egyéb csapatrészek és a lakosság mellett) hat magyar műszaki alosztály és egy csoport állt: az 59. utászzászlóalj (25. gyaloghadosztály), a 2. páncélos utászzászlóalj (2. páncélosadosztály), a 7. és 9. tábori pót utászs század (7. és 9. tábori póthadosztály), valamint az 1. tábori pót utászs század (1. tábori pót gyalogezred). Ehhez jött hozzá az V. utászzászlóalj kerékpáros százada, amely szeptember 12-én érkezett be Torda térségébe a Borgói-hágóból, továbbá a 25. gyaloghadosztálynak 13-án alárendelt 101. műszaki csoport: 51., 318., 327., 5026. munkásszázad, ezekhez keretként a 9. utászpótzászlóalj, illetve a 906. műszaki újonczászlóalj. Időszakosan német műszaki alakulatok is részt vettek a tordai harcokban, jobbára mozgó záróosztágként.⁴

A korabeli magyar (és a német) terminológiában a hadosztály és a dandár seregtestnek számított mint hadművelet megvívására önállóan is képes alakulat („önálló feladatok megoldására minden szükséges erővel és eszközzel rendelkező egység [...] dd-

¹ A tanulmány negyedik része a *Hadtörténelmi Közlemények* 1999/3. számában (539–581. o.) jelent meg.

² „Ofensinva Armatei 4 romane... inamicului la nord de riule Mures si Aries, 9 septembrie–4 octombrie 1944; Operatia... Armatei 4 romane in partea de nord a Transilvaniei 9-25 octombrie 1944” AR 157. o.

³ A 25. gyaloghadosztály hadműveleti naplója. HL 9/a. doboz II. 1478 (a továbbiakban: 25. ho.); *Esze Jenő*: a M. kir. Honvédség Erdélyért vívott hadművelete egy részének, a m. kir. 2. honvéd páncélos hadosztály Kolozsvár előterében 1944. szeptember 5–október 11. között megvívott harcainak Hadikronikája. HL Tanulmánygyűjtemény 2909. fsz. (a továbbiakban: *Esze*)

⁴ *Esze* 22. o.; *Vidos Géza*: Világháborús emlékeim – III. 1944. márc.–szept. Hadtörténelmi Múzeum Adattára, Kéziratár 535-89. fsz. (a továbbiakban: *Vidos*) 32–33., 35. o.; 25. ho. 27. lap

tól felfelé”). Ez eltér a korabeli szovjet és a mai (1945 utáni) magyar kategóriáktól, ahol a hadosztály és a dandár hadművelési-harcászati magasabbegység. Az ezred és az önálló zászlóalj (osztály) a m. kir. Honvédségben csapattestnek minősült, de ezt a megnevezést a mindennapos szóhasználatban a hadosztálytól a századig valamennyi kötelékre alkalmazták. A kötelékbe sorolt zászlóalj (osztály) osztálynak, a század (üteg), a szakasz és a raj alosztálynak számított. Az ezred és a zászlóalj (önálló és kötelékbe sorolt egyaránt) egység volt. Tanulmányunkban a korabeli magyar terminológiának megfelelő kategóriákat alkalmazzuk.⁵

A színtér

A 2. magyar hadsereg észak-erdélyi tevékenységének színterét két részre bontva lehet leírni. Elsőként be kell mutatnunk a hadsereg (és a német Gruppe Siebenbürgen) 1944. szeptember 5–8. közötti támadó hadműveletének, majd október 8-ig tartó védekező harcainak színterét, nagyjából a Bánffyhunad (Huedin)–Kolozsvár (Cluj)–Szászrégen (Reghin)–Marosvásárhely (Tirgu Mures)–Marosludas (Ludus)–Torda (Turda)–Gyalui-havasok határolta területet. Másodjára a szűk értelemben vett tordai csata színterét kell leírnunk, tehát Torda környékét a várostól nyugatra lévő Tordai-hasadéktól a várostól észak-északkeletre fekvő Vaskapu vidékéig és az Aranyos folyó Aranyosgyéresnél (Cimpia Turzii) található kelet-délkelet irányú kanyarulatát.

A 2. hadsereg harcainak színtere földrajzilag két, jól elkülönülő részre osztható. Keletre eső kétharmada, amit a Kolozsvár–Torda műút, attól délkeletre az Aranyos alsó folyása választ el a nyugatra eső egyharmadtól, 300-500 m átlagos magasságú hegyekkel (dombokkal) sűrűn tagolt, fennsík jellegű vidék. Aránylag könnyen járható, szinte minden völgyben vezet kiépített műút vagy javított talajút, ami a sűrű településszerkezettel magyarázható. A sűrűnek minősíthető úthálózat Torda, illetve minden nagyobb város körzetében sugaras szerkezetű.

Az utak járművekkel járhatók, bár az utak (akkori) kiépítettsége nagyobb esőzések esetén ezt korlátozhatta. Ugyancsak rontotta a járhatóságot, hogy a viszonylag keskeny makadámutakat nem a nagy súlyú és nagyszámú technika áthaladására méretezték, ez esetben folyamatos műszaki karbantartást igényeltek. (Esze Jenő emlékirataiban számos példát találunk erre.) Az utak nagyobb része oszlopok haladásakor egyirányú forgalmat tett lehetővé, kétirányú forgalomra kisebb hányaduk volt alkalmas, például a Várfalva–Sinfalva–Szentmihályfalva–Torda, a Felvinc–Torda, Aranyoslónya–Aranyosgyéres–Torda, az Aranyosegerbegy–Aranyosgyéres–Torda vagy a Magyarpeterd–Torda útvonal.

A közbeeső, nem kifejezetten magas hegyek (dombok) gyalogsággal különösebb erőfeszítés nélkül megmászhatók, még nehezebb felszereléssel, például aknavetőkkal vagy könnyű hegyilövegekkel is. A völgyekben általában vízfolyásokat találunk, amelyek északról délre a Marosba vagy az Aranyosba folynak. Közülük jelentősebb az Aranyosegerbegynél (Viisoara) az Aranyosba ömlő Horgasalji-patak, a Marosludasnál (Ludus) a Marosba torkolló Ludas-patak és a Maroslekencénél (Lechinta) a Marosba folyó Kapus-patak. Ezek völgyei harcjárművekkel is járhatók.

⁵ Berger Károly: A vezetés kézikönyve. Budapest, 1930. I/1. k. 31. o.

A völgyek kanyargós és viszonylag szűk jellege kedvez a rejtett mozgásnak, különösen, hogy szeptember második felétől gyakoriak itt a ködök. A szeptember közepéig tartó derült, napos időjárás azonban jó lehetőséget biztosít a légifelderítés számára. Bár sok a minden irányba néző domb- vagy hegyoldal, a közbeeső védőállások létesítésének nem kedvez a terület döntően fedetlen volta. A Mezőség déli felén ugyanis, ahová ez a terület esik, a föld általában művelés alatt áll. A meglévő erdőfoltok is legfeljebb század nagyságú kötélék befogadására alkalmasak. Viszonylag gyakori a mocsaras-nádas folt, a művelt föld általában öntéstalaj. A művelés az esetek többségében szántóföldet, legelőt, kukoricást jelent, ami nem kifejezetten kedvez az állásépítésnek, bár a helyenként 2 méteres magasságot elérő nád és kukorica lehetővé teszi kisebb csoportok rejtett közlekedését. A védőállások kiépítésére kedvező viszont az aprófalvas településszerkezet, mivel a települések megerősítésük esetén megannyi támpontot jelentenek.⁶

A Mezőséget délről a Maros határolja. A Marostól délre 15-30 km-rel párhuzamosan folyik a Kis-Küküllő. A terep jellege a Küküllő-menti dombságban hasonló a Mezőséghez, de kissé meredekebbé válnak a lejtők (a hegyek nem magasabbak), a földművelésre kevésbé alkalmas hegy- (domb)oldalakon több az erdő. A Maros szélessége 50-160 m között váltakozik, mélysége 1,5-3 m, sebessége 0,5-0,9 m/sec, medre kavicsos-homokos. A vízsebesség megfelel a Tisza áramlási sebességének, közepes vízállásnál. Ez még nem nehezítené meg az átkelést a gázlóátkelésre is alkalmas folyón, azonban partjai 2-4 m magasak, helyenként szakadozottak, ami a kikapaszkodást műszaki előkészítés nélkül nehézfegyverekkel is ellátott nagyobb kötélékek számára lehetetlenné teszi. A mederre támaszkodó védelem esetén pedig az átkelés műszaki előkészítése igen bonyolult és veszteségteljes feladat. (Esze Jenő százados visszaemlékezésében erre is olvashatunk példákat.) A Kis-Küküllő jellege, beleértve partoldalait is, a Maroshoz hasonló, azonban szélessége csupán 10-30 m, mélysége 0,5-1 m. Ez a szembenálló feleknél rendszeresített pontonokkal (amelyek a két szemközti partra fektethetők két szélükkel), alacsonyvízi szükséghidak építésével áthidalható volt, leküzdése nem okozott különösebb problémát. A helyszínen található faanyag korlátozott mennyisége és nem minden esetben megfelelő minősége (például a fiatal erdőfoltok fainak csekély vastagsága) célszerűvé tette a rendszeresített hídkészletek alkalmazását, szükség esetén a faanyag máshonnan való odaszállítását.

Az Aranyos alsó folyása jellegében szintén a Maroshoz hasonló, de szeszélyesebb: szélessége 25-200 m, mélysége 0,5-5 m is lehet. Felső folyása kifejezetten hegyifolyó jellegét ölti magára. A két szakasz határánál, Borrévnél (Buru) lép ki a folyó a Gyalui-

⁶ Ideiglenes országleírás. Hadművelési segédlet. Keleti rész; Keleti rész hadászati méltatása. HL VKF iratanyaga 157. doboz, szám nélküli iratok 1934. I. osztály, 186–192. fsz. (a továbbiakban: Országleírás) 4–5. o.; Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. (Szerk. Ballagi Aladár, Lóczy Lajos, Márki Sándor.) Magyarország–VII. k. Torda–Aranyosmegye. (Szerk. Téglás István.) Budapest, 1901. (a továbbiakban: Monarchia.)193–194., 215–217.o.; Erdély. (Fodor András–Kovács Zsolt.) Budapest, 1991. M 1:500 000 (a továbbiakban: Térkép-1); Torda–Aranyos vármegye térképe (Magyar Földrajzi Intézet, Budapest, 1904. M 1:510 000, a továbbiakban: Térkép-2); Katonai térkép (M. kir. Térképészeti Intézet, Budapest, 1943. M 1:50 000) 5372/Ny. számú szelvény (a továbbiakban: Térkép-3); Katonai térkép (Reichswahrkartographisches Institut, Berlin, 1940. M 1:100 000) 3065. számú szelvény (a továbbiakban: Térkép-4); Katonai térkép (K.u.K. Militärgeographische Institut, Bécs, 1915. M 1:200 000) 42° 46° számú szelvény (a továbbiakban: Térkép-5).

havasok keleti előhegyei közül. Mind a Kis-Küküllő, mind az Aranyos szintúgy alkalmas volt gázlóátkelésre, mint a Maros, sőt ahhoz képest inkább. A vizsgált területen általános jellemzője mindháromnak, hogy északi partjuk, bár azonos felépítésű a délivel, magasabb annál, mintegy uralja környezetét, ami a Maros és az Aranyos mentén elősegítette a 2. hadsereg egyhónapos kitartását. Ugyancsak segítette a védőket a tordai csata első szakaszában az Aranyoson szeptember 11-étől levonult árhullám.⁷

A 2. hadsereg hadműveleti területének a Kolozsvár–Torda műúttól délnyugatra és az Aranyos Borrév–Torda szakaszától északnyugatra eső harmada jellegében az előzőtől nagymértékben eltérő. A Kalotaszeg–Gyalui-havasok–Aranyos–Mezőség határolta terület kifejezetten erdős-hegyes terep. Az itt található hegyek, amelyek a Gyalui-havasok északkeleti nyúlványai, 500-1000 m magasságúak, délnyugat felé növekedve. Három párhuzamos láncból állnak, amelyeket északnyugat-délkelet irányban az Aranyosba folyó patakok völgyei választanak el egymástól.

Keleti tagja belesimul a Mezőségbe, délnyugatról a Turi-patak határolja, amelynek mentén fut a Kolozsvár–Torda műút. Még viszonylag jól járható. Jellegét tekintve a jelenlegi országterületen a Borsodi-dombsághoz (Cserehát) lehetne hasonlítani.

Középső tagja a Turi-patak és a Hasadát-patak között fekszik, a Mikes-patak völgye osztja ketté, de a patak forrásától északra a Bodzás-hegy összeköti a két részt. Ez már középhegység, legmagasabb csúcsa 834 méteres. Elsődlegesen csak völgyei járhatók, azokban vannak a lakott helyek is, amelyek száma nagyságrendileg kisebb a mezőséginél. Nehéztechnika nélkül a gyalogság képes a hegyek leküzdésére, bár az hosszadalmas és körülményes. Nagyjából a Börzsönyhöz lehetne hasonlítani, az is olyan középhegység, amelynek völgyei párhuzamosak.

Harmadik tagja jellegében a másodikhoz hasonlít, de csúcsai magassága megközelíti az 1000 métert, s nem osztja ketté hosszanti völgy. A csúcsok lekerekítettek, a gerincek szélesek. A lejtők meredekebbek, elérik a 15-25%-ot. Délnyugatnak haladva egyre több sziklás, szakadékos vízmosást találunk. A Hasadát-patak és a Jára-patak völgye között fekszik. Leginkább a Mátra Kékestető–Galyatető közötti vonulatához lehetne hasonlítani. A két hegyvonulatot elválasztó Hasadát-völgy bejáratát Torda felől a Tordai-hasadék őrzi. A Jára délnyugati partjától már a havasok kezdődnek. Ott a patakok felső folyásának iránya délnyugat-északkelet. Így törik meg derékszögben a Járavizénél (Valea Jerii) a havasokból kiérkező Jára is, hogy felvegye a vizsgált területen általános északnyugat-délkelet folyási irányt.

Járavizétől északra egy egységes hegyvonulat fekszik, ami egyben vízválasztó, onnan a patakok már észak felé, a Hideg-Szamos irányába folynak. A Hideg-Szamos pedig már Kolozsvárra érkezik, hogy a Kapussal és a Nádassal egyesülve Kis-Szamosként haladjon tovább. Ez terep viszonylag nehezen járható, a csapatok a patakvölgyekbe szorulnak. Kisebb alakulatok még átkelhetnek a hegyeken, de a Járától délnyugatra fekvő Gyalui-havasokon már azok sem. A patakvölgyek műszaki megerősítése vagy rombolása

⁷ Országleírás 5–6. o.; Katonai térkép (MN Térképészeti Intézet, Budapest, 1966. M 1:200 000) L-43-XVIII számú szelvény (a továbbiakban: Térkép-6), a szelvény szélén katonaföldrajzi leírás található; *Vidos* 34. o.

kedvező feltételeket teremt a védőharc számára, s igen nehezé, illetve veszteségteljessé teszi a támadó fél előrehaladását.⁸

A Tordai-hasadék katonaföldrajzi leírása már átvezet bennünket a szűk értelemben vett tordai csata helyszínének bemutatásához. A Hasadát-pataknak, mielőtt az Aranyosba ömölhetne, Magyarpeterd (Petrestii de Jos) és Középpeterd (Petrestii de Mijloc) között át kell törnie a Köves-bércet. Ez a 600-800 m magas, északkelet-délnyugat irányban húzódó sziklatömeg járhatatlan, más utak rajta nem szelnek át. A Tordai-hasadékban 300 méterrel a sziklavonulat gerince alatt a Hasadát-patak csobogókon, kisebb vízeséseken át rohan, szinte teljes szélességben kitöltve a szurdokot. Egyetlen keskeny ösvény vezet a patak partjain felváltva, de ez jobbra csak hosszan elnyúló gyalogososzlop közlekedésére alkalmas. Ha kicsivel több eső esik a szokásosnál, a Hasadát-patak annyival megduzzad, hogy a Könyökös-sziklánál és a Balika-vár alatt az ösvényt belepi, s a vízből, ami ekkor sziklafaltól sziklafalig tart, csak néhány nagyobb szikla áll ki. Ilyenkor szikláról-sziklára kell ugrálni, vagy átúszni a hirtelen mélyedésekkel tarkított szakaszt. A szeptember közepén a nyarat lezáró esők már megteremtik ezt az állapotot. Technikai eszközök áthozása a hasadékon gyakorlatilag lehetetlen, s akkor még nem is beszéltünk a szurdok bármely bejáratának katonai lezárásáról, amit a terep mindkét oldalon lehetővé tesz.⁹

⁸ Országleírás 3. o.; Monarchia 212–215. o.; Térkép-2; Térkép-3 5371/K, 5371/Ny számú szelvény; Térkép-5 4146 számú szelvény; Térkép-6 L-34-XVIII számú szelvény.

⁹ Monarchia 214–215. o.; Orbán Balázs: Torda város és környéke. Budapest, 1986. (a továbbiakban: Orbán) I. k. 9–14. o.; Orbán II. 323–328., 332., 335., 349–351. o.; Térkép-3 5371/K számú szelvény.

A Köves-bércet katonai szempontból megkerülni érdemes, áttörni nem. Megkerülni északkeletről egyszerűbb, a Köves-bérc szélső masszívumát jelentő Dobogó oldalában. Itt két lehetőség is kínálkozik. Át lehet kelni a Turi-patak által Tordatúr (Tureni) és Koppánd (Copaneci) között kivájt Turi-hasadékon, ami jellegében hasonló a Tordai-hasadékhhoz, csak a határoló sziklafalak magassága alacsonyabb. Közlekedni benne azonban csak kisebb gyalogos csoportok tudnak, azok is csak könnyített felszereléssel, ugyanis van olyan része (a Malom-barlangtól a Kuttyák sziklájáig), ahol a lekeskenyedő szurdok teljes szélességét a köves-zuhogós patak tölti ki, illetve a Nagyoldal-falnál még meredek sziklát is kell mászni. Járművekkel is át lehet haladni a Turi-hasadék délnyugati szegélyét alkotó sziklák és a Dobogó közötti 550 m magasságban fekvő nyeregben, ahol épített út húzódik. Az átkelést itt a nyereg műszaki megerősítése vagy rombolása és a szegélyező lejtők csapatokkal való megszállása akadályozhatja meg.¹⁰

A Köves-bérc délnyugatról történő megkerülésére szintén két lehetőség kínálkozik. Egyrészt az Aranyos völgyéből fel lehet hatolni a Jára-patak völgyébe, de ez ugyanazon problémákat veti fel, mint a Dobogó alatti, 550 méteren lévő nyereg leküzdése. Másrészt kísérletet lehet tenni a Köves-bérc és az Aranyos völgye közötti középhegység-jellegű Cigány-hegy, Fehérmész-hegy vagy Borostyánkő-hegy megmászására is, itt viszont a támadó olyan helyzetben találhatja magát, mintha például Pásztó felől akarna feljutni a Galyatetőre, miközben a védők az erdők által jól rejtett védőállásokat foglaltak a lejtőkön.¹¹

Látni fogjuk, hogy a Köves-bérc áttörésére vagy közvetlen megkerülésére egyik oldalról sem tettek kísérletet a szovjet és román csapatok, noha megfelelő felszereléssel és kiképzettséggel rendelkező csapatok is voltak közöttük (a 2. román hegyihadosztály). Szeptember utolsó harmadában a Jára-patak völgye felől hatoltak be a Köves-bérc mögé (északnyugati oldalára), aminek következtében a hegyvonulat és az Aranyos közötti védőállásokat a magyar csapatok ki is ürítették.

Torda város a Turi- vagy Rákos-patak, az északról az Új-tordai völgyön át érkező Ajtony-patak és az északkeletről folyó Sós-patak összefolyásánál, illetve ezek Aranyosba való betorkollásánál, egy kiszélesedő völgyben fekszik. Akkor délről az Aranyos határolta, csak a vasúti pályaudvar esett a folyó jobb partjára. A várost három oldalról hegyek határolják, délnyugatról a Dobogó itt még lankás nyúlványai, északról és keletről a Mezőség fennsíkjának szélei. A város és a határoló hegyek közötti magasságkülönbség csupán 50-60 m (Torda 338-343 m tengerszint feletti magasságban fekszik). Ez katonai értelemben három oldalról nyitottá teszi a várost. Nem úgy délről: az Aranyos éppen a városnál ír le egy több mint 90 fokos jobbkanyarulatot, beérkezvén a Keresztesmezőre, amitől meglehetősen szétterül. Bal partján, tehát északon hegyek vannak, jobb partja laposabb. A bal part műszakilag kiválóan megerősíthető. A város folyóparti házaik alkalmasak támpontok kialakítására, így a folyón átkelve Torda bevétele korántsem egyszerű feladat. Nem is sikerült, noha a szovjet-román csapatok több kísérletet tettek rá.¹²

¹⁰ Uo.; *Orbán*-II. k. 394., 398–399. o.

¹¹ Térkép-3 5371/K számú szelvény.

¹² *Orbán* I. k. 10–11. o.; *Orbán* II. k. 160. o.; Térkép-3 5371/K számú szelvény. Megjegyzendő, hogy a Turi-patak Rákos-patak néven is előfordul Orbán Balázsnál, illetve a Monarchia vonatkozó fejezetében. Az

Az Aranyos két partján Tordától kezdve délkeleten az aranyosgyéresi kanyarulatig, illetve Aranyoslónyáig (Luna), északon a Vaskapuig és a Péterlaka-völgyig a Keresztesmező terül el. Majdnem teljesen sík, gyakorlatilag az Aranyos árterülete. Tekintettel arra, hogy a folyó éppen Tordánál lép ki a hegyek közül, szélesedik ki s lassul le, öntésterülete itt a legszélesebb. Kelet-nyugati kiterjedése 7-10, észak-déli 5-7 km. Kelet-nyugati irányban az Aranyos harmadolja (a Keresztesmező nagyobb része délre esik a folyótól), attól délre Tordától Aranyosgyéresig egy vasútvonal szeli ketté. Ennek kelet-nyugati töltése alkalmas ideiglenes védőállások (reteszállások) kiépítésére. A lapály keleti irányban kissé lejt, átlagos tengerszint feletti magassága Tordánál 330-340 m, Aranyosgyéresnél 300 m. Ugyancsak lejt észak felé, délnyugati szélén 350 m magas. Az Aranyos Tordánál 310 m, Aranyosgyéresnél 300 m tengerszint feletti magasságban folyik.

Északról a Mezőség 400-450 m magas, zömmel kopár hegyei (dombjai) határolják, amelyek általában szabálytalan alaprajzúak. Igen nagy szerepet kaptak a tordai csatában, a magyar védelem megszervezésében. Több kisebb és két hosszabb völgy hatol be közéjük. Tordától északkelet felé emelkedik a Sós-völgy, amely 5 km után a Karácsony-völgyben végződik. A másik szélső hosszú völgy a Péterlaka-völgy. A már említett vasútvonal Aranyosgyérestől északra átível az Aranyoson, majd északnyugati irányba fordulva a Péterlaka-völgyön át eléri a 457 m magas Vaskapu-hegy keleti oldalán lévő, 340 méteren átvezető Vaskapu-szorost (ez nem azonos a dunai Vaskapu-szorossal), ahol bevált a Mezőség hegyei közé. A Péterlaka-völgy a Vaskapunál véget ér ugyan, de a Vaskapu-hegy nyugati szomszédja a 455 m magas Tilalmas-hegy, amelynek déli lejtőinél a Karácsony-völgyet találjuk. A két hosszanti völgy, a Sós és a Péterlaka így összekapcsolódik, kupolaszerűen lezárva a Keresztesmezőt északról szegélyező dombokat. Miután a Sós-völgynek északnyugati, a Péterlaka-völgynek északkeleti, a Karácsony-völgynek pedig északi oldalán magasabb domborzat, a tordai csatát vívó 25. gyalog- és 2. páncélososztály igen jó természetes reteszállásra támaszkodhatott védelmi harcában. Mint látni fogjuk, a szeptember 22-i és az október 7-i szovjet-román betörések elreteszelésére – sikeresen – támaszkodott is.¹³

Az Aranyos és a Mezőség fenti dombjai között, a folyótól 1-3 km távolságban északra Torda-Sósfürdőtől folyamatosan az aranyosegerbegyi hídig egy terepváll, korabeli szóhasználatban ridó húzódik. Árvízvédelmi töltéshez lehetne hasonlítani, noha természetes eredetű tereptárgy. Emelkedése hirtelen és meredek, járművekkel csak műszaki előkészítés (átjáróvágás) után járható. Magassága a folyó felől 10-15 m, a dombok felől 5-10 m. A tordai csatában mindkét harcoló fél kihasználta, az arcvonal hosszabb ideig a ridó mentén húzódott.

A Péterlaka-völgytől folyás szerint lefelé az Aranyos bal partja mentén északnyugat-délkelet irányú dombgerinc húzódik egészen a Maros jobb (északi) parti árteréig. Aranyosgyérestől északra, ahol a Péterlaka-völgy véget ér, s a benne futó Péterlaka-

Orbán-II. k. 401–402. oldalán található egy bekezdés ugyanazon földrajzi hely bemutatásánál a patakot mindkét nevén említi. Az általunk használt térképeken a Rákos-patak elnevezés nem található. A patak legalsó folyása, már bent Torda város területén, a Varga-patak nevet viseli (*Orbán*-II. k. 59. o.). A továbbiakban a korabeli katonai térképek névrajzában szereplő Turi-patak megnevezést alkalmazzuk. Ugyancsak megjegyzendő, hogy valamennyi korabeli forrás a Keresztesmező nevét egybeírottan, kötőjel nélkül használja. Előfordul, ugyancsak egybeírottan, a Kövesmező név használata is.

¹³ *Orbán* I. k. 10–13. o.; *Orbán* II. k. 173. o.; *Monarchia* 210–212. o.; *Térkép-3* 5371/K és 5372/Ny számú szelvény.

patak a vasúti hídnál az Aranyosba torkollik, a dombváll, ami addig a patak völgytől délnyugatra a Keresztesmezőt szegélyezi, eléri az Aranyos bal partját. Az előző bekezdésben bemutatott ridó itt olvad bele a dombvállba. Aranyosegerbegyig, ami kb. 2 km távolságra fekszik innen, a dombgerinc közvetlenül a folyó északkeleti partján fut tovább délkeletnek. Az Aranyost, amely Tordánál kilépve a hegyekből keletnek folyik, ez a dombváll fordítja délkeletnek.

Aranyosegerbegy az Aranyosba merőlegesen befolyó két patak, a Csáni és a Horgasalji összefolyása által kivált 1,5 km hosszú, 0,7-0,9 km széles völgyben fekszik. A Csáni-patak északról érkezik a Széles-völgyben, a Horgasalji északkeletről a Boldóc-völgyben. Mindkét völgy alkalmas páncélosok behatolására, oldalaik viszont reteszállások kiépítésére, keresztirányú fiókvölgyeik ellenlökések indítására.

Aranyosegerbegtől tovább lefelé, délkeletnek a dombváll 1-2 km távolságban fut a folyótól, közte zombékos árterülettel. A dombgerinc mögött található Mezőörke (Urca), attól délkeletre 4,5 km-re Gerendkeresztúr (Luncani). Hadrévnél (Hadareni) a dombváll keletnek fordul és lankásabbá válik, attól délre már a Maros ártere, illetve az Aranyos torkolata következik. A dombgerinc maga a Péterlaka-völgytől Hadrévig olyan geológiai felépítésű (400-500 m széles alapon 150-170 m szintemelkedés, 10 km hosszúságban a folyóparton), hogy azt megmászni és áttörni csak igen komoly előkészítés után lehet. A folyópart és a mögötte húzódó dombváll műszakilag megerősítve olyan akadály jelentett a szovjet–román csapatok előtt, amit inkább nem támadtak, erőiket a harckocsikkal is járható Keresztesmező északi oldalára koncentrálták.¹⁴

Délről a Keresztesmező az 518 m magas Létom-hegyig, illetve az annak keleti lejtőin szétterült Harasztos községig (Calarasi) tart. Eddig a hegyig a tordai csata harcai már nem terjedtek ki, amennyiben nem értjük ide a 2. magyar hadsereg szeptember 8-ig elért előnyomulását, s azt követő visszavonulását. Szerepe ellenben volt a csatában, mivel északi oldaláról a csatát átlátható. A román csapatok nem egy figyelőt (parancsnokit és tüzéségit) telepítettek is ide. A szeptember második felétől egyre párasabb levegő és az egyre gyakoribb hajnali ködök azonban korlátozták a figyelők lehetőségeit.¹⁵

Nyugatról és északnyugatról a Keresztesmezőt a hegyekből kilépő Aranyos, illetve az afölött lévő Tordai-hasadék határolja. Az összeépült Alsó- és Felsőszentmihálynál (a két falu egyesítve Szentmihályfalva, Sinmihaiu de Jos és -Sus, de már a korabeli térképeken előfordul a mai Mihai Viteazul néven is) a lapály nyugati sarka már összeszűkül. Délről a Bágyoni-hegy áll kicsit északabbra a nyugati szomszéd Létom-hegynél, északnyugatról a kelet-északkelet irányban folyó Aranyos szűkíti egyre inkább, hogy Sinfalvánál és Várfalvánál véget érjen a Rákos-patakknál (nem azonos a Tordánál a folyóba torkolló Rákos-patakkal).¹⁶

Többször utaltunk a fentiekben az időjárás okozta korlátokra. 1944-ben a nyár sokáig tartott. A Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthadinaaplójának tanúsága szerint, amelyben az időjárás adatokat a napijelentések második pontjának utolsó tételeként rendszeresen vezették, szeptember első dekádjában kifejezetten nyári idő volt, 30 fokot közelítő napi

¹⁴ Orbán II. k. 174–175. o.; Monarchia 210–212. o.; Térkép-2; Térkép-6 L-43-XVIII számú szelvény; *Esze* 33. o.

¹⁵ Monarchia 210–212. o.; AR 80–81. o.; Térkép-6 L-43-XVIII számú szelvény.

¹⁶ Orbán II. k. 174. o.; Térkép-3 5371/K számú szelvény.

csúcshőmérsékletekkel. 11-éről 12-ére az időjárás gyökeres változáson ment át, beköszöntött az ősz. 11-én még 27 fokot mértek és napos időt jegyeztek fel, 12-én már csak 20 fok volt a maximális hőmérséklet és megjelentek a ködök is.¹⁷ A változsról tanúskodnak a 25. gyaloghadosztály hadművelési naplójának bejegyzései is.

A résztvevők

A (nagyvárad, vagy felső-erdélyi) **25. gyaloghadosztály** parancsnoka a tordai csata idején vitéz gesztenyesi Hollósy-Kuthy László (1896 Buziásfürdő–1979 Székesfehérvár) vezérőrnagy volt. 1944. július 10-én nevezték ki, de beosztását csak augusztus elején vette át. Július 1-jétől 29-i sebesüléséig vitéz Kozma István (1896 Csíkszereda–1951 Budapest) vezérőrnagy helyettesítette mint megbízott hadosztályparancsnok. Október 8-án Hollósy-Kuthyt visszavezényelték az 1. hadsereghez a III. hadtest parancsnokságának átvételére, a 25. hadosztály vezetését Kalkó Gyula (1898 Kisbér–1945 Foksány) vezérkari ezredes, a hadosztály addigi gyalogsági parancsnoka vette át, aki október 16-tól a hadosztály megbízott parancsnoka volt négy napig. 20-án parancsnokká Horváth Ferenc vezérőrnagyot (1898 Brassó–1971 Stuttgart) nevezték ki. A hadosztály vezérkari főnökévé szeptember 1-jével vitéz Adonyi-Naredy Ferenc (Eperjes 1902–Graz 1995) vezérkari őrnagyot nevezték ki, aki 2-án átvette beosztását.¹⁸

A 25. hadosztály a tordai csata idején három gyalogezredből állt: 1. (budapesti), 25. (nagyvárad), 26. (kolozsvári). A háromzászlóaljás ezredek parancsnokai Kelety Lipót (1895 Lacunás-?), Böszörményi Géza (1899 Mezöbánd–1944 Torda) és Bartosiewicz László (1897 Korlátkö-?) ezredesek voltak.¹⁹

Mindhárom ezrednek megvolt az aknavető- és az utászszázada, a huszár-, az árkász- és a távbeszélőszakasza. A gyalogzászlóaljak rendelkeztek mindhárom puskás-, illetve egy nehézfégyverszázadukkal, az utóbbi kötelékében aknavető-, páncéltörő ágyús- és géppuskásszakasszal, valamint közvetlen távbeszélőszakasszal.²⁰ Az ezredközvetlenek közül hiányzott a páncéltörő ágyússzázad, amit az 1943-as hadrend előírt.²¹ Szerveztek viszont ezredenként egy-egy ún. riadószázadot, ami alapvetően gyalogos alakulat volt.²²

¹⁷ KTB 895. tekercs 7208515., 7208521. felvétel.

¹⁸ 25. ho. I. rész 20–21. fényképnegatív; HÉ 107., 121–122.o.; KD-II. 257. o. Megjegyzendő, hogy *Siegler Egon* (akkor a 25. felderítőosztály kerékpárosszázadának parancsnoka főhadnagyi rangban) szerint a 25. gyaloghadosztályt még az 1945. márciusi dunántúli harcok idején is Kalkó Gyula vezette. (*Siegler* 1. o.)

¹⁹ Uo.; Erdélyi hadműveletek 6. lap. In: 25. ho. 11. lap.

²⁰ 25. ho. mellékletek 31. lap: a 25. gyaloghadosztály hadrendi vázlata. A hadrend az 1944. november 14-i állapotot mutatja. Láthatóan utólag írták rá a dátumot, valamint a pontos harcértéket, mégpedig a Fővezérség hadművelési osztályán; a hadrend ugyancsak láthatóan kópia, amelynek fejlécére a hadrendi számot eredetileg nyomták rá; így a hadosztály (elvi) hadrendje a tordai csata megindulásakor megállapítható belőle, konkrét harcértéke azonban nem. A hadrend összeállításában felhasználásra került még a 25. gyaloghadosztály hadművelési naplójának legtöbb lapja, illetve a Központi Szállítás Vezetőség naplója, ami általában zászlóalj, tüzérségnél üteg-szintig követi a vasúti szállításokat: 3536–3537., 3544., 3562., 3564., 3571–3572., 3580–3581., 3591., 3599., 3609–3610., 3616., 3623–3624., 3633–3635., 3644., 3652. o.; A hadrend összeállításában felhasználásra került még: *Siegler* 1–3. o.

²¹ M. kir. honvédség hadrendje 1943. augusztus 10. HL 9352/m. 1.b. 1943. (A továbbiakban: Hadrend.)

²² Uo. 19. jegyzet.

A gyalogzászlóaljknál (1/I., II., III., 25/I., II., III., 26/I., II., III.) hiány, legalábbis szervezeten nem mutatkozott, de annyiban eltértek az 1943-as hadrendtől, hogy a páncéltörő ágyúszakaszt bevonták a nehézfegyverszázdába.²³ A gyalogsághoz tartozott a 25. hadosztály alárendeltségébe szeptember 14-én belépett 1. tábori pót gyalogezred, amely azonban csak egy (három puskás századot számláló) zászlóaljat tartalmazott.²⁴

A 25. hadosztályba tartozott a 25. felderítőosztály, egy kétszakaszos gépkocsizó lövészszázaddal, egy kerékpárosszázaddal, egy gépkocsizó aknavető- és egy távbeszélőszakasszal. Az 1943-as hadrendhez képest hiányzott a páncélgépkocsi-század, ehelyett szervezték a gépkocsizó lövészszázadot, de csak 1944. október 10. után, már a visszavonulás során, a 2. páncéloshadosztálytól átvett csapatrészekből. A hadosztály fennmaradt hadrendi összefoglalójában nem található meg az 1943-ban az osztály számára előírt huszárszázad, árkászszakasz, valamint a gépvontatású páncéltörő ágyús szakasz. Siegler Egon (akkor főhadnagyként a kerékpárosszázad parancsnoka) szerint a huszárszázad (parancsnoka báró Stipsich Károly százados, majd Lázár Béla hadnagy) az októberi visszavonulásig megvolt, 10-e körül semmisült meg, a tordai csata idején még az aranyosgyéresi hídfőben, majd az Aranyostól keletre fekvő hegyekben (például az Akasztófa-hegy lejtőin) harcolt, a kerékpárosszázad közvetlen szomszédjaként. Ugyancsak Siegler szerint az árkászszakasz azért „tűnt el” a hadosztály hadrendjéből, mert a júliusban a Tatár-hágó környékén vívott harcok után maradványait beolvastották a kerékpárosszázadba. Siegler szerint a gépvontatású páncéltörő ágyús szakasz szeptember 12-én Harasztosnál még támogatta a kerékpárosszázadot (már csupán 1 vagy 2 db 7,5 cm-es löveggel), majd ezt követően „tűnt el” a hadrendből, nyilván az ágyú nélkül maradt tüzeiket beolvastották más csapattestekbe, esetleg az újonnan felállított 25/1. páncélvadászszázadba (l. lejjebb).²⁵

A 25. gyaloghadosztály tüzérsége erős volt. Az 1943-as hadrend négy tüzérosztályt szervezett egy gyaloghadosztályba, osztályonként azonosan két könnyű (8 cm-es, illetve 10,5 cm-es lövegekkel) és egy közepes (15 cm-es lövegekkel) tarackos üteggel. A négy-négy csöves ütegek fogatoltak voltak.²⁶ A hadosztály a 2., 25., 26. és 79. tüzérosztállyal rendelkezett. A 25. tüzérosztály eredetileg a 25., a 26. tüzérosztály a 26. gyalogezred hadrendi eleme volt. Az osztályok szervezete a harci veszteségek és az azok miatt végrehajtott átszervezések (összevonások) következtében eltérő volt.²⁷

A 2. tüzérosztály első ütege 8 cm-es ágyúkkal, a második 12 cm-es aknavetőkkal rendelkezett, a harmadik gyalogosan harcolt. A 25. tüzérosztály két ütege 10,5 cm-es (Göring) tarackokkal rendelkezett, a harmadik gyalogosan harcolt. A 26. tüzérosztály első ütege 10 cm-es, második ütege 10,5 cm-es, harmadik ütege 15 cm-es lövegekkel

²³ Uo. 19. és 4. jegyzet.

²⁴ 25. ho. 162. lap.

²⁵ 25. ho. 162. lap. 19. és 4. jegyzet; *Siegler* 1–3. o. Megjegyzendő, hogy Siegler szerint (2. o.) 1944. október 10. után sem volt a 25. felderítőosztály kötelékében gépkocsizó lövészszázad, viszont két szakasz gyalogost kaptak megerősítésként, Borsá községben (Kolozsvártól északra), egyidőben egy SS-lovasszakasszal. A 25. ho. 31. oldalán szereplő kétszakaszos gépkocsizó lövészszázad azért kerülhetett be (szerinte tévesen) a 25. ho. hadrendi összefoglalójába, mert mind a 25. felderítőosztály kerékpáros-, mind huszárszázadánál „lövész” megjelöléssel szerepelt 1-1, lövegeit veszített páncéltörő ágyúszakasz (3. o.).

²⁶ 25. ho. 162. lap. 20. jegyzet.

²⁷ Uo. 19. jegyzet.

volt ellátva. A 25. mérőszázad, amelyet az 1943-as hadrend előírt, megvolt. A 79. tüzérosztályról a hadosztály hadműveleti naplója alapján annyi tudható, hogy mindhárom üteggel rendelkezett, s azok mindegyike bírt löveganyaggal.²⁸

A parancsnok emlékiratai szerint a hadosztály az erdélyi harctérre való átvezénylésekor 5 tüzérosztállyal, összesen 14 üteggel rendelkezett. A hadosztály hadműveleti naplóját lapozva azonban nem derül ki, hogy lett volna ötödik tábori tüzérosztály, hacsak Hollósy-Kuthy nem számolta az osztályok közé a 9. tábori póthadosztály 9. tábori pót tüzérosztályát, ami a tordai csata idején többször is a 25. gyaloghadosztály tüzércsoportjának kötelékében kapott tűzfeladatot. Ha Hollósy-Kuthy nem erre, akkor csak a hadseregközvetlen IX. gépkocsizó közepes tüzérosztályra gondolhatott, a még a IX. hadtesttől „örökölt” IX. osztályból a hadosztály hadműveleti naplójának tanúsága szerint csak az 1. (távolharc) üteg jelent meg a tordai csatamezőn.²⁹ A hadosztály tüzérparancsnoka Stadler Kálmán (Borosjenő 1899–Tarrytown, USA, 1963) ezredes volt, akit később szervezetszerű helyettese, dr. Vajda Károly (Magyarnagyzombor, 1895–?) ezredes helyettesített mint megbízott tüzérparancsnok.³⁰

A tüzérséghez tartozott a hadosztályközvetlen 25/1. páncélvadászszázad (három páncéltörő ágyússzakasz), aminek megalakítását Hollósy-Kuthy szeptember 7-én újonnan rendelte el, az Apahidán a IX. hadtesttörzs által lefoglalt és a 25. gyaloghadosztálynak átadott 9 db 7,5 cm-es páncéltörő löveggel. Személyi állományát a három gyalogezred és a négy tüzérosztály legénységéből vonták össze, parancsnokává Szentpétery Károly főhadnagyot nevezték ki.³¹

A hadosztály közvetlen légvédelmét a 105. légvédelmi tüzérosztály (három üteg, ütegenként 4 csővel), a 25. légvédelmi gépágyúsüteg (12 cső), a 25. légvédelmi géppuskásszázad és a IX. hadtesttől „örökölt” IX. légvédelmi gépágyúsüteg (12 cső) alkotta. Utóbbit a hadsereg-közvetlen alakulatok közül irányították a tordai harcmezőre. Ehhez kell hozzászámítani a 25. és 26. gyalogezred, valamint több hadosztályközvetlen osztály, zászlóalj, alosztály vagy oszlop saját légvédelmi géppuskásszakaszát és raját.³²

Az 1943-as hadrendben szervezett 59. utászászlóaljjal a 25. hadosztály rendelkezett. Szervezete viszont kisebb volt az előírtnál. A három utászszázad helyett csak kettőt találunk (59/1. és 3.), bírt viszont egy olyan távbeszélőszakasszal, amelyet az 1943-as

²⁸ Uo. 19. jegyzet.

²⁹ HÉ 62. o. Megjegyzendő, hogy Siegler szerint a IX. gépkocsizó közepes tüzérosztály már az 1944 nyári galíciai harcokban is a 25. gyaloghadosztályt támogatta, akkor még két üteggel (a 2. üteg a Tatár-hágónál veszett el). A Kolozsvár békehelyőrségű IX. osztály nyilván az 1. hadsereg mozgósításakor, a 25. hadosztállyal együtt kerülhetett ki a galíciai hadszíntérre (Siegler 1., 3. o.)

³⁰ 25. ho. I. rész 20–21. fényképnegatív; HÉ 122. o. Megjegyzendő, hogy a két forrás között ellentmondás van. A levéltári dokumentum szerint Stadler ezredest 1944. augusztus 31-én nevezték ki a 25. gyaloghadosztály tüzérségi parancsnokának, s dr. Vajda ezredes szeptembertől helyettesítette őt. Hollósy-Kuthy emlékirata szerint Stadlert augusztus 16-án nevezték ki a 25. hadosztály, szeptember 1-jén a 9. póthadosztály tüzérségi parancsnokának, dr. Vajda szeptember 1-jétől megbízott, 1945. február 11-től kinevezett tüzérségi parancsnok a 25. hadosztálynak.

³¹ 25. ho. 8. számú melléklet, 144–145. lap.

³² Uo. 19. jegyzet.

hadrend nem írt elő. Parancsnoka Hunyor Sándor százados volt. A műszaki alakulatokhoz sorolható a 25. (hadosztályközvetlen) hadihídoszlop is.³³

A 25. híradó zászlóalj talán az egyetlen, ami (legalábbis szervezetét tekintve) a 25. hadosztálynál megfelel az 1943-as hadrendben foglalt előírásoknak. Megtalálható mindkét: könnyű vezetékes híradó- illetve rádiószázada.³⁴

A 25. hadosztály ellátó-, hadbiztosi-, egészségügyi-, állategészségügyi- és szállító szolgálata (hét helyett) négy fogatolt kocsioszlopból, kettő fogatolt málhásoszlopból, (kettő helyett) egy gépkocsizó kocsioszlopból, egy fogatolt élelmezőoszlopból, egy fogatolt lőszerkezelőoszlopból, egy fogatolt sütőoszlopból, (egy gépkocsizó és egy fogatolt helyett) kettő gépkocsizó egészségügyi-oszlopból, (kettő helyett) egy gépkocsizó sebesültszállító-oszlopból, egy táborigyógyintézetből, egy lőállítóoszlopból, egy gépkocsizó műhelyszázadból, egy fogatolt műszakioszlopból, valamint az egyéb szolgálatokhoz sorolt egy személyirányító állomásból és egy zenekarból (ahogy akkor nevezték ezredzenéből) állt. Ezek mindegyike a 25. (25/1-n.) hadrendi számot viselte. Hiányzott a légvédelmi géppuskaszázad és a táborigyógyintézet.³⁵

A hadosztályközvetlen alakulatokat egy aknavető üteg, illetve a fent bemutatott egy páncéltörő ágyús- és egy önálló (a IX.) légvédelmi gépágyúsüteg alkotta. Utóbbi kettő gépponttatású volt. Ez lényegesen több volt az 1943-as hadrendben előírotnál, ahol csupán a légvédelmi üteg szerepelt.³⁶

A hadrendben nem szereplő néhány alakulat is a 25. gyaloghadosztályhoz tartozott a tordai csata után, nevezetesen három határvadász-zászlóalj (52., 53., 57.) és néhány különféle vonatoszlop, egy málhavonat-parancsnok alárendeltségében összevonva.³⁷

A 25. gyaloghadosztály tényleges harcértéke nem érte el az elvit (ez 1944 második felében „természetes állapotnak” számított). A hadosztályparancsnok emlékiratai szerint a tordai csata kezdetén a harcosállomány kb. 60%-a, a gyalogsági nehézfegyverek hozzávetőleg 50%-a volt csak meg. Egyedül a tüzérség rendelkezett közel a rendszeresített lövegállománnyal és személyzettel.³⁸

A 25. gyaloghadosztály augusztus 30-án került a 2. hadsereg kötelékébe. Egy hétig hadseregközvetlen seregtestként hajtotta végre felvonulását, majd szeptember 8-án belépett a II. hadtestparancsnokság alárendeltségébe.³⁹

A **2. páncéloshadosztály** hadrendje a levéltári források hiányos volta miatt sajnos olyan részletességgel nem rekonstruálható, mint a 25. gyaloghadosztályé. Az elvi hadrend és harcérték az 1943. augusztus 10-i hadrend alapján megadható, de hogy ebből a tordai csata kezdetén mi állt a hadosztályparancsnokság rendelkezésére, az legfeljebb alosztály szinten, alkalmanként. A továbbiakban csak elszórt adatok találhatók egyes harcselekmények leírásánál egyes alakulatokra, összefoglaló harcértékek nem.

³³ Uo. 19. és 4. jegyzet.

³⁴ 25. ho. 8. számú melléklet 19. és 4. jegyzet.

³⁵ Uo. 19. és 4. jegyzet.

³⁶ Uo. 19. és 4. jegyzet.

³⁷ Uo. 19. jegyzet.

³⁸ HÉ 62–63. o.

³⁹ 25. ho. 17. o.

A 2. páncélos hadosztály parancsnoka Zsedényi Zoltán (1897. Kassa–1971. Budapest) vezérőrnagy volt 1944. május 15–december 31. között, tehát a vizsgált események idején mindvégig. Vezérkari főnöke Rugonyi György vezérkari alezredes volt.⁴⁰

A hadrendben szereplő 3. harckocsiezred mindhárom harckocsizászlóalja (3/I., II., III.) megvolt. Elvileg a zászlóaljak két nehéz harckocsiszázadból (századonként 11 harckocsival), két közepes harckocsiszázadból (századonként 17 harckocsival), egy páncélos légvédelmi géppágyúsütegből (4 Nimród önjáró géppágyúval) és egy gépkocsizó szeroszlopból álltak, ehhez jöttek a zászlóaljtorzsek 3-3 harckocsival. Az ezredközvetlenekhez a 3. páncélos árkászszázad, a 3. páncélos műszakioszlop és a 3. páncélos gépkocsi szeroszlop tartozott. A 3. gépkocsizó lövészezrednek is megvolt mindhárom (4., 5., 6.) gépkocsizó lövésszászlóalja. Elvileg a zászlóaljak három gépkocsizó lövésszászadból, egy gépkocsizó nehézfegyverszázadból (egy géppuskásszakasz 12 géppuskával és egy aknavetőszakasz 4 csővel), egy páncélos légvédelmi géppágyúsütegből (4 Nimród önjáró géppágyú), egy gépkocsizó páncéltörő ágyússzászadból (6 cső), egy kerékpárosszakaszból, egy árkászszakaszból és egy gépkocsizó távbeszélőszakaszból álltak. Az ezredközvetlenekhez a 3. gépkocsizó árkászszázad, a 3. gépkocsizó távbeszélőszázad, a 3. kerékpáros lövésszászad és a 3. gépkocsizó műszakioszlop tartozott.

A hadrendben a 2. páncélos hadosztály tüzéparancsnokságához öt tüzérosztály tartozott. A 2. és 6. gépvontatású könnyű tarackososztály (három-három üteggel, ütegenként 4-4 csővel) megvolt. Nem állt rendelkezésre a tordai csata idején a kétüteges (összesen 8 cső) gépvontatású közepes tarackososztály. Megvolt az 52. gépvontatású légvédelmi tüzérosztály és az 52. páncélos légvédelmi géppágyús tüzérosztály. Az előbbi kötelékébe a hadrend szerint két gépvontatású könnyű légvédelmi ágyúsüteg (ütegenként 4-4 csővel) és két gépvontatású légvédelmi géppágyúsüteg (ütegenként 6-6 csővel), az utóbbiába három páncélos légvédelmi géppágyúsüteg (6-6 Nimród önjáró géppágyúval) és egy páncélos gépkocsi szeroszlop tartozott.

A meglévő 2. páncélos felderítőzászlóaljba a hadrend szerint egy páncélgépkocsi-szászad tartozott 13 Csaba páncélgépkocsival, egy motorkerékpáros-szászad 12 géppel, egy gépkocsizó lövésszászad, valamint egy törzsszászad egy gépvontatású páncéltörő ágyús szakasszal (4 cső), egy gépkocsizó árkászszakasszal, egy gépkocsizó távbeszélőszakasszal és egy gépkocsi szeroszloppal.

Rendelkezett a hadosztály a 2. páncélos híradóosztállyal is. Ebbe előírás szerint egy páncélos könnyűvezeték híradó- és egy páncélos rádiószázad tartozott.

A hadrend szerint a 2. páncélos hadosztályvonathoz két páncélos vonatsoport-parancsnokság, egy közepes tábori pót harckocsiszázad, egy gépvontatású légvédelmi géppágyússzászad (4 csővel), egy gépkocsizó légvédelmi géppuskásszászad (6 csővel), egy páncélos tábori őrszászad, összesen hat tehergépkocsioszlop, egy gépkocsizó élelmező üzemoszlop, egy gépkocsizó élelmezőoszlop, három gépkocsizó egészségügyi-oszlop, egy gépkocsizó műszaki szeroszlop, egy gépkocsizó lőszerkezelő-oszlop, két gépkocsizó

⁴⁰ Esze 67. o.

sütőoszlop, egy páncélos gépkocsi szeroszlop, egy vontató oszlop és egy páncélos forgalomszabályzó század tartozott.⁴¹

2. páncélos utászászlóaljról többet tudunk. Parancsnoka Esze Jenő százados volt, aki részletes, emlékirat-jellegű tanulmányt helyezett el a Hadtörténelmi Levéltárban az észak-erdélyi harcokról. A zászlóalj állományába a hadrend szerint két páncélos utászszázadnak és két páncélos hadihídoszlopnak (2., 3.) kellett tartoznia, a hadosztály közvetlen alakulata lett volna még egy (2.) páncélos műszaki szeroszlop. A tordai csata kezdetén a 2. páncélos utászászlóalj két (2/2. és 2/3., Mattyasovszky István főhadnagy és vitéz Czecz Sándor főhadnagy) páncélos utászszázadból állt, századonként két utászszakasszal, egy gépszakasszal, századtörzsszel és századvonattal. A zászlóaljtörzset (Sándor Jenő főhadnagy) két géppuskás-szakasz (2-2 géppuska), ebből az egyik gépkocsizó, egy könnyű vezetékes híradószakasz, egy gépkocsizó rádiószakasz, egy gépkocsizó felderítőraj, egy gépkocsizó törzsraj és egy gépkocsizó egészségügyiraj alkotta. A zászlóaljvonatot Bohn Ödön tartalékos zászlós vezette. A zászlóalj állományába kb. 500 fő tartozott.⁴²

A 2. magyar hadseregbe, mint az a felállításáról szóló fejezetben láttuk, több **tábori póthadosztály** tartozott. Szervezetük eltért a gyaloghadosztályokétól, létszámuk kisebb, fegyverzetük gyengébb volt. Minden hadtestnek (a budapesti I. kivételével) a hozzá tartozó pótkeretből, a hadtestével azonos arab számozással egy tábori póthadosztályt kellett megalakítani, a hadtestparancsnoksághoz beosztott tábornok, vagy a honvéd kerületi parancsnok vezetése alatt. Személyi állományuk a rendszeresített békeállomány 40%-ából, nem-ténylegesekből és újoncokból állt össze. A 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9. tábori póthadosztály gyalogos seregestként alakult meg. Az 1944. augusztus 17-én megalakult Póthadsereg Parancsnokság alárendeltségébe tartozott még az 1. és 2. hegyi pótbandára, a Folyamerők pótosztálya, a budapesti karhatalmi ezred, valamint ezredszintű huszár és páncélos alakulatok.

Egy tábori póthadosztály kettő pót gyalogezredből, egy fogatolt pót tüzérosztályból, valamint több kisebb pót alosztályból, köztük egy pót utász- és egy pót híradószázadból állt. Egy pót gyalogezred három zászlóalj kilenc századába szervezve állt 95 tisztből, 365 tiszthelyettesből, 2001 legénységi állományú és 120 nemzetiségi katonából. A fogatolt pót tüzérosztályt 8 cm-es vagy 10,5 cm-es lövegekkel szerelték fel, személyi állományát 14 tiszt, 61 tiszthelyettes, 268 legénységi állományú és 40 nemzetiségi katona alkotta. E számok természetesen a „kellálhadékot” jelentik, nem a tordai csata egyes fázisaiban ténylegesen meglévő állományt.⁴³

A tordai csata idején a II. hadtest kötelékében harcoló **7. tábori póthadosztályt** a 13., 23. gyalogezred, 14. pót gyalogezred, 7. tábori pót tüzérosztály, 57. tábori pót utászszázad és a 20. tábori pót felderítőzászlóalj alkotta. A **9. tábori póthadosztály** az 1.,

⁴¹ Hadrend; Esze 26. o.; A 2. páncélos hadosztály hadrendjének rekonstruálásához felhasználásra került a 25. gyaloghadosztály hadműveleti naplója, valamint a Katonai Szállítás Vezetőség naplója is.

⁴² Hadrend; Esze 22–23. o.

⁴³ Póthadsereg megalakítása, 3600./M/Ia.-44. számú, július 18-i keltezésű intézkedés a Honvéd Vezérkartól HL 10. gyaloghadosztály iratai 1287/M.-1944.

25., 26. pót gyalogezredből és a 9. tábori pót tüzérosztályból állt.⁴⁴ Mindkét hadosztály, eltérően az általánostól, három gyalogezreddel bírt.

A 2. hadsereg jobbszárnyán harcoló *1. hegyi pótandár* kötelékébe a 2., 3., 4., 33. hegyivadász és a 20. határvadász pótzászlóalj; a *2. hegyi pótandár*éba az 1., 10., 11., 13. hegyivadász és a 16., 31. határvadász pótzászlóalj tartozott.⁴⁵

A magyar 25. gyalog- és a 2. páncéloshadosztállal a tordai csatában szembenálló **román** erők négy fő alakulat-típusba tartoztak: gyaloghadosztály, lovashadosztály, határördandár és territoriális-ezred. A gyaloghadosztály három gyalogezred kilenc gyalogzászlóaljából, a határördandár kettő határőrzászlóaljából állt. Minden zászlóalj három századdal bírt. A gyalogezredek némelyikéhez menetzászlóalj is tartozott. Léteztek határőrezredek is, zászlóaljaik száma szintén kettő volt. A határördandártól a kiegészítő nehézfegyverzet különböztette meg, de alapvetően mindkettő gyalogos csapatstnek minősíthető. A territoriális-ezred változó számú (1-3) territoriális-zászlóaljából (batalion fix regional) állt, zászlóaljanként változó számú (1-4) századdal. Ez is gyalogos alakulatként definiálható, de a határőr alakulatoknál is kevesebb nehézfegyverzettel. A lovashadosztály három (kettő lovas és egy gárda) lovasezredből, egy lovasezred két svadronból (escadron, osztály) állt, egyenként három lovasszázaddal.

A gyalog- és a lovashadosztály egy-egy tüzérezreddel rendelkezett, ami két tüzérosztályból (három-három üteg) és két légvédelmi tüzérütegből állt. Az első tüzérosztályt 105, a másodikat 122 mm-es vagy 150 mm-es lövegekkel látták el, ütegenként 4 csővel. A légvédelmi ütegek 4-4 db 25 mm-es légvédelmi ágyúval bírtak. A gyalog- és lovasezredek is rendelkeztek tüzércsoporttal, amelybe egy tüzér-, egy páncéltörőüteg és egy aknavetőszázad tartozott, 4-4 db 80 mm-es ágyúval, 75 mm-es páncéltörő ágyúval és 120 mm-es aknavetővel. A határördandár tüzércsoportjának nem volt csöves tüzérütege, a határőrezrednek csak az aknavetőütege volt meg. A gyalog-, határőr- és territoriális-zászlóaljak egy-egy aknavetőszázaddal rendelkeztek, amelyet 4 db 81 mm-es és 12 db (2 szakaszban 6-6) 60 mm-es aknavetővel láttak el. A hadosztályoknál műszakizászlóaljat is találunk.⁴⁶

Kisebb számban megtalálhatók voltak hegyialakulatok is. A román hegyihadosztály két ezredből (szó szerint hegyicsoportból, grup di munte) állt, egy ezredben két zászlóaljjal és egy 120 mm-es aknavetőüteggel. A gyalogság viszonylag csekély voltát ellensúlyozta, hogy a hegyihadosztályhoz egy tizenhat (!) ütegből álló hegyi tüzérdandár tartozott, valamint egy hadosztály-közvetlen 120 mm-es aknavetőüteg. Volt egy műszakizászlóalj is. A tordai csatában részt vett 2. hegyihadosztályt a 4. és 5. hegyivadászezred és a 2. hegyi tüzérdandár, a nyírségi és tiszántúli harcokban megjelenő 3. hegyihadosztályt a 3. és 6. hegyivadászezred és a 3. hegyi tüzérdandár alkotta.⁴⁷

A Marosvásárhely környéki harcokban részt vett 103. hegyihadosztály (a szükség diktálta) egyedülálló szervezettel bírt. A 4. román hadsereg korábban szovjet csapatok

⁴⁴ A 25. ho. és a Kszv. napló alapján összeállítva.

⁴⁵ *Csima* 309. o.

⁴⁶ AR 55., 78–81., 102–103. o.

⁴⁷ AR 78–79., 100. o. Megjegyzendő, hogy a hegyihadosztályoknál az „ezred” szó mint fordítás nem teljesen helyes, a kötelék eredetije szó szerint „hegyicsoport” (grup de munte) lenne; nagyságrendjét tekintve azonban megfeleltethető az ezrednek.

ellen harcolt csapattöredékeiből állították fel 1944. augusztus 28-án, Ilie Cretulescu dandártábornok parancsnoksága alatt. Nem volt azonos az augusztus 23-án még létező 103. hegyi parancsnoksággal (Comandamentul de munte 103). Állományát a Tirgu Neamtnál (Németvásárhely) szétvert 7. román hadtest részei alkották: a 17. gyalogezred (három gyalogzászlóaljjal), a 8. határőrdandár (két zászlóaljjal), az ekkor megszüntetett 103. és 104. hegyi parancsnokság alakulataiból szervezett, hadrendi szám nélküli hegyivadászcsoport két zászlóaljjal és egy aknavetőüteggel, a 11. tüzérezred maradványait is magába olvasztó 6. tüzérdandár, egy hadosztályközvetlen aknavetőüteg és a 104. műszaki zászlóalj.⁴⁸

A 4. román hadsereg kötelékébe tartozott még egy hadrendi szám nélküli páncéloscsoport (detasament blindat), állományában egy gépesített lövészzászlóaljjal (vinatori motorizat), egy harcokocsizászlóaljjal (tancuri), egy 75 mm-es páncéltörő tüzérosztállyal, egy légvédelmi tüzérüteggel, egy sorozatvetőosztállyal (33 német eredetű ködvetővel) és három műszaki századdal. A harcokocsizászlóalj egy harcokocsi- (blindat) és egy rohamlöveg- (autotonuri) századból állt, összesen 16 harcokocsival és rohamlöveggel. A páncéloscsoport parancsnoka Gheroghe Matei alezredes volt.⁴⁹

A *szovjet* lövészadosztály három lövészezredből, ezredenként három lövészzászlóaljból, zászlóaljanként három lövészszázadból állt. A hadosztály része volt egy tüzérdandár egy közepes, két könnyű tüzérosztállyal és egy aknavetőosztállyal (három üteg összesen 18 db 122 mm-es tarackkal, hat üteg összesen 36 db 76 mm-es ágyúval, három üteg összesen 18 db 120 mm-es aknavetővel), egy páncéltörő tüzérosztály (egy ütegben 6 db 57 mm-es és két ütegben összesen 12 db 45 mm-es páncéltörő ágyúval), egy légvédelmi tüzérosztály (három ütegben összesen 12 db 76 mm-es ágyúval), és egy felderítőszázad. Az ezredközvetlenek közé egy tüzérüteg (6 db 76 mm-es ágyú), egy páncéltörő tüzérüteg (4 db 45 mm-es páncéltörő ágyú), egy aknavető üteg (9 db 120 mm-es aknavető). A zászlóaljak rendelkeztek egy géppuskás-, egy aknavetőszázaddal (9 db 82 mm-es aknavető) és egy páncéltörő ágyússzakasszal (3 db 37 mm-es páncéltörő ágyú). A századoknak nem volt nehézfegyverszakaszuk, a géppuskákat (és golyószórókat) a lövészrajokba osztották be.⁵⁰

A lövészadosztály harcértékét 11 706 fő, 72 (közepes és könnyű) löveg, 126 (különböző űrméretű) aknavető, 12 légvédelmi és 57 (különböző űrméretű) páncéltörő ágyú, 107 (12,7 és 14,5 mm-es) páncéltörő puska, 18 (14,5 mm-es) nehézgéppuska, 166 (7,62 mm-es) géppuska, 337 (7,62 mm-es) golyószóró, 3594 (7,62 mm-es) géppisztoly, 6330 (7,62 mm-es) puska és karabély, valamint 342 különféle gépkocsi tette ki. Ez önmagában még nem jelentette (volna) a szovjet lövészadosztály átütően magasabb harcértékét a magyar gyaloghadosztállyal szemben.⁵¹ Harcértékét az emelte meg jelentékenyen, hogy a front- (hadseregcsoport) és hadsereg-parancsnokságok nagyszámú

⁴⁸ AR 78–79. o.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ A hadosztály harcászata. (Szerk. A. I. Radzijevszkij.) Budapest, 1980. (a továbbiakban: *Radz-ho.*) 1., 2., 3. sz. vázlat; Az ezred harcászata. (Szerk. A. I. Radzijevszkij.) Budapest, 1979. (a továbbiakban: *Radz-ezd.*) 1., 2., 3. sz. vázlat; *Szanati József*: A tábori tüzérség az első és a második világháborúban. Budapest, 1984. (a továbbiakban: *Szanati*) 131–136. o.

⁵¹ *Radz-ho.* 1., 2., 3. sz. vázlat; *Radz-ezd.* 1., 2., 3. sz. vázlat.

tüzérséget, harckocsizó és/vagy gépesített vagy gépkocsizó lövész alakulatokat csoportosítottak a súlyt képező (szovjet terminológiával a főcsapást mérő) lövészalakulat sávjába. A megerősítő és támogató alakulatok a főparancsnokság-, front-, hadsereg-, és hadtest-közvetlen csapattestek közül kerültek ki. A megerősítők (ez volt a ritkább) beléptek a megerősítendő alakulat parancsnokának alárendeltségébe, a támogatók „csak” részt vettek harcában, irányításukat az azokat odaküldő magasabb parancsnok magának tartotta fenn. A hadtestek is rendelkeztek közvetlen kötelékekkel, de a gyakorlatban általában a hadseregpáncsnokok maguk rendelkeztek a hadtestközvetlen tüzérséggel, ezért nem említettük az első mondatban a hadtestparancsnokságokat. A főcsapást mérő lövészadosztályokat a következő tüzér- és harckocsizó alakulatokkal erősíthették meg, vagy támogathatták:

A szovjet lövészhadtest 1944-ben már egy négyosztályos tüzérdandárral rendelkezett. Két osztályt 105 mm-es ágyúkkal, kettőt 152 mm-es tarackokkal szereltek fel. A két-két osztály összesen négy-négy ütegből állt, ütegenként négy csővel.⁵²

Az ún. összefegyvernemi (obscevojszkovaja) hadsereg közvetlen tüzérsége egy tüzérdandárból, egy ágyúezredből és egy aknavetőezredből állt. A tüzérdandár szervezete megegyezett a hadtest-közvetlen tüzérdandáréval, de a 105 mm-es ágyúk helyett 122 mm-es tarackokkal látták el. Az ágyúezred kétosztályos (összesen négyüteges) volt, ütegenként 4 db 105 mm-es ágyúval. Az aknavetőezred 120 mm-es aknavetőkkel rendelkezett, három osztály kilenc ütegében összesen 54 csővel.⁵³

A frontokhoz (hadseregcsoportokhoz) szervezetszerűen nem tartoztak tüzércsapatok, de a Legfelsőbb Főparancsnokság ún. tüzértartalékából mindenkor bőségesen álltak rendelkezésükre. Az ide tartozó alakulatok között önálló ütegtől a tüzérhadtestig minden szintű köteléket megtalálhatunk. Csak a fontosabbakat emeljük ki közülük, azokat, amelyek a magyarországi harcokban gyakrabban előfordultak.

Az egyik legjellemzőbb kötelék az ún. áttörő tüzéradosztály (artyillerijszkaja gyivizija probiva) volt, állományában hat tüzér- és egy aknavető dandárral. Az első nehéz tüzérdandár hat osztályának tizenkét ütegében 24 db 203 mm-es tarackkal, a második nehéz tarackosdandár nyolc osztályának tizenhat ütegében 32 db 152 mm-es tarackkal rendelkezett, a három közepes tüzérdandár összesen 21 ütegben 252 db (!) 122 mm-es tarackot számlált. A hatodik, könnyű ágyúsdandár négy osztályának tizenkét üteget 48 db 76 mm-es ágyúval látták el. A nehéz aknavetődandár 160 mm-es aknavetőkkel bírt, négy osztály nyolc ütegében összesen 48 csővel. Két áttörő tüzér- és egy sorozatvető-hadosztályból állítottak fel áttörő tüzérhadtesteket is. A sorozatvető-hadosztály három dandárának tizenkét osztálya 864 db indítókerettel rendelkezett, miről egy ösztűzben 3456 rakétát (Katyusa-, vagy Sztálin-orgona lövedéket) lehetett indítani.⁵⁴

A tordai csatában a lövészalakulatokat a 16. áttörő tüzéradosztály támogatta.⁵⁵

⁵² *Szanati* 137–140. o.

⁵³ *Szanati* 138., 140., 148. o.

⁵⁴ *Szanati* 144., 146–147. o.

⁵⁵ *Szanati* 147. o.

Általában a Legfelsőbb Főparancsnokság tartalékához tartoztak a legkülönbébb önjáró lövegekkel felszerelt önjáró tüzérezredek és dandárok is, amelyeket egyaránt rendeltek lövész- vagy harckocsihadtestek, illetve összfégyvernemi és harckocsizó hadseregek (vagy ennek megfelelő szintű csoportosítások, pl. lovas-gépesített csoportok) megerősítésére vagy támogatására.⁵⁶

A lövészcsapatokat megerősítették vagy támogatták harckocsizó és gépesített alakulatok is. Itt jegyezendő meg, hogy a mélyhadművelet elmélete alapján ezeket nem az áttörés kiharcolására, hanem az átörést már elért lövészalakulatok „siker”-ének kimélyítésére vetették be. A harckocsi- és a gépesíthadtest szervezete hasonló volt. Előbbi három harckocsi- és egy gépkocsizó lövész-, utóbbi három gépesített- és egy harckocsidandárból állt, harckocsidandáronként 65 db közepes (T-34 vagy Sherman) harckocsival. A harckocsihadtesthez ezen kívül egy nehéz harckocsiezred, egy közepes és egy könnyű rohamlövegezred, a gépesített hadtesthez egy nehéz, egy közepes és egy könnyű rohamlövegezred tartozott. A gépesített dandároknak is volt harckocsiezredük. A két hadtest páncélosainak száma sem tért el nagyon egymástól, a harckocsihadtest 270 harcjárművet számlált, a gépesített 246-ot. Ehhez kell még hozzászámolni a harckocsi- illetve a gépesíthadtestnél 8-8 sorozatvetőt (48 indítókerettel), 36 illetve 80 löveget, valamint 94 illetve 154 aknavetőt.⁵⁷

Sajátos, inkább a szovjet lövész-, mint a román gyaloghadosztályára emlékeztető szervezettel bírt a szovjet 33. lövészhadtest kötelékébe tartozó, román Tudor Vladimirescu (1944. október 20-tól Tudor Vladimirescu–Debretin) hadosztály. Az önkéntesekből, antifasiszta iskolát végzett hadifoglyokból, kommunistákból felállított magasabbegység (a szovjet terminológiában a hadosztály magasabbegységnek minősült, a hadtest volt a legkisebb seregetest) a Szovjetunióban került felállításra, nem volt hadrendi eleme a román haderőnek. Három gyalogezreddel (1., 2., 3.) rendelkezett, amelyeket egyes kiadványok lövészezredként is említenek. Kötelékébe tartozott egy tüzérezred (1.), egy műszaki zászlóalj, egy páncéltörő tüzérosztály, egy vegyi (chimica) és egy légiszállítású (transmisiuni aero) század.⁵⁸

A román és szovjet erők bemutatásánál a harcoló alakulatokra szorítkoztunk.

Ha összehasonlítjuk a három gyaloghadosztály (a szovjet lövész fegyvernemét tekintve gyalogosnak kell minősítenünk) elvi harcértékét, akkor azt látjuk, hogy a magyar gyaloghadosztály nem maradt el ellenfeleitől. Más kérdés, hogy a szovjet fél utánpótlása az élőerő, a fegyverzet és a lőszer terén nagyságrendileg jobb volt. Ez jelentette azt, hogy szemben az elvivel a tényleges harcérték általában a szovjet csapatoknál magasabb volt a magyar alakulatokénál. S akkor még nem is beszéltünk a fent leírt megerősítő és támogató alakulatokról.⁵⁹

⁵⁶ *Szanati* 207. o.

⁵⁷ *Radz-ho.* 2., 3. sz. vázlat; *Radz-ezd.* 2., 3. sz. vázlat.

⁵⁸ AR 98., 111. o.; A gyalog- vagy a lövészezred megnevezés közül a gyalog a helytálló. Eredetileg „regiment de infanterie”-ként írták.

⁵⁹ Itt és a következő összehasonlító táblázat vonatkozásában: Hadrend; *Tóth Sándor*: A Horthy-hadsereg szervezete. II. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1959/3-4. 89–92. o.; AR 55., 78–81., 102–103. o.; RO 117–154. o. táblázatai; *Radz-ho.* 1., 2., 3. sz. vázlat; *Radz-ezd.* 1., 2., 3. sz. vázlat; *Szanati* 131–147. o.

	<i>Magyar gyaloghadosztály</i>	<i>Szovjet lövészadosztály</i>	<i>Román gyaloghadosztály</i>
<i>Létszám</i>	17 000	11 700	17 700
Könnyű löveg	16 ^a	54 ^b	12 ^c
Könnyű löveg	16 ^d	–	12 ^e
Közepes löveg	16 ^f	18 ^g	12 ^h
<i>Löveg összesen</i>	48	72	36
Könnyű aknavető	36 ⁱ	81 ^j	36 ^k
Közepes aknavető	24 ^l	45 ^m	12 ⁿ
<i>Aknavető összesen</i>	60	126	48
Légvédelmi ágyú	–	12 ^o	8 ^p
Légvédelmi géppuska	12	–	–
Légvédelmi géppuska	12	–	–
Páncéltörő ágyú	64	57	12
Páncéltörő puska	–	107	–
Nehézgéppuska	–	18	–
Géppuska	108	166	92

a: 8 cm; *b:* 76 mm; *c:* 80 mm; *d:* 10,5 cm; *e:* 105 mm; *f:* 15 cm; *g:* 122 mm; *h:* 150 mm; *i:* 81 mm; *j:* 82 mm; *k:* 81 mm; *l:* 120 mm; *m:* 120 mm; *n:* 120 mm; *o:* 76 mm; *p:* 25 mm

A résztvevők felvonulása és harcbalépése

A tordai csata súlyát viselő 25. gyalog- és a 2. páncélosadosztály Románia átállásáig az 1. magyar hadsereg kötelékében az Északkeleti-Kárpátokban harcolt. Az átirányító parancs 1944. augusztus 30-án, a 2. hadsereg megalakulásának napján érkezett.⁶⁰

A parancs úgy szövelt, hogy a két hadosztály menetét vasúti szállítással hajtsa végre. Az arcvonalból való kivonáshoz, a kötelékek rendezéséhez, a felvonuláshoz a berakási körzetekbe az elsőnek útba induló csapatrészeknél, két napra volt szükség.

Az első csapatrészek mindkét hadosztálynál szeptember 1-jén raktak be. A 25. gyaloghadosztály ezen a napon kezdődő, „Sárkány” fedőnevű szállításához Rahó–Tisza-borkút állomásokon 3 szerelvényt raktak be. Ezek a hadosztálytörzs, a 25. felderítőosztály, a 26. könnyű tüzérosztály és a IX/1. gépkocsizó tüzérüteg utazott. A vonatokat Dés–Beszterce állomásokra irányították.⁶¹ Mindhárom 3-án beérkezett, de az

⁶⁰ Intézkedések 178. lap: a 25. gyaloghadosztály Dés–Bethlen területére való szállítására: 661./M.hdm. 1.vkf-44.; a 2. páncélosadosztály 2. hadsereg területére való szállítására: 4659./M.hdm. 1.vkf-44.

⁶¹ 11763./Kszv.hdm. 1944. szeptember 2. számú jelentés (Kszv. napló) 3536–3537. o.

1-én meghatározottaktól eltérően Kolozsvárra.⁶² A későbbiekben a hadosztály szerelvényei Kolozsvárott, Apahidán, Nagyilondán és Aranyosgyéresen raktak ki.⁶³

A 2. páncélosadosztály szeptember 1-jén két és fél szerelvényt rakott be, Bátyu–Huszt–Szárdobos vasútállomásokon. A 3/2. harcokocsizászlóaljzat szállító vonatokat Apahida–Szamosújvár állomásokra irányították. A hadosztály szállítása a „Zebra” fedőnevet viselete.⁶⁴ Az élszállítmány első vonata már másnap beérkezett Apahidára. Az elsőként berakott alakulat többi része 3-án rakott ki a két célállomáson.⁶⁵

Szeptember 1-jén a 2. páncélosadosztályhoz Esztergom–Hajmáskér berakó állomásokról egy egyesített szerelvényvel útbaindítottak 5 Pz.V Panther és 20 Pz.IV típusú harcokocsit, 20 német tiszttel és 100 német katonával.⁶⁶ A vonat 5-én érkezett be és rakott ki Szamosfalván.⁶⁷

A 25. gyalogadosztályból az utolsó nagyobb szállítmány, 7 és fél vonat, szeptember 14-én rakodott ki Kolozsvár–Apahida–Aranyosgyéres állomásokon.⁶⁸ A hadosztály végszállítmánya, másfél vonat, több mint egy héttel később, 23-án rakodott ki. Ezzel a hadosztály szállítása, összesen 63 vonattal, befejeződött.⁶⁹

A 2. páncélosadosztály szállításáról lényegesen kevesebb adat áll rendelkezésünkre, mivel az csak részben történt vasúton. Azt tudjuk, hogy (vasúton) utolsóként a 3. harcokocsiezred törzse rakodott ki, szeptember 5-én, Apahidán.⁷⁰

A **25. gyalogadosztály** átszállításáért Kalkó Gyula vezérkari ezredes, a hadosztály gyalogsági parancsnoka volt felelős, aki szeptember 1-jén délben gépkocsival megérkezett Désre. Ott azonban az állomásparancsnokság nem tudott felvilágosítást adni a leendő elhelyezési körletekről. A hadosztály I.a. (hadműveleti) osztályvezetője, Stojalowski László vezérkari százados, aki ugyancsak gépkocsival kora délután érkezett meg Kolozsvárra, Homonnay Hugó vezérkari századostól, a IX. hadtestparancsnokság hadműveleti tisztjétől azt a felvilágosítást kapta, hogy a körleteket még nem jelölték ki. Azt azonban megtudta, hogy a hadosztály a 2. hadsereg-parancsnokság közvetlen alárendeltségébe lép.⁷¹

Stojalowski este fél 9-kor ette Homonnaytól az intézkedést, hogy a hadosztálynak a Kendilóna (Luna de Jos–Vízszilvás (Silvas)–Szamosújvár (Gherla)–Nagyiklód (Iclod) körletbe kell bevonulnia, s hadosztály-parancsnokságnak Szamosújváron kell

⁶² 11891./Kszv.hdm. 1944. szeptember 4. számú jelentés (Kszv. napló) 3555. o.; KTB 895. tegercs 7208269. felvétel.

⁶³ Kszv. napló 3544., 3562., 3564., 3571–3572., 3580–3581., 3591., 3599., 3609–3610., 3616., 3623–3624., 3633–3635., 3644., 3652. o.

⁶⁴ 11763./Kszv.hdm. 1944. szeptember 2. számú jelentés (Kszv. napló) 3536. o.

⁶⁵ 11861./Kszv.hdm. 1944.szeptember 3. számú jelentés (IX. 2-ára) (Kszv. napló) 3546. o.; 11891./Kszv.hdm. 1944. szeptember 4. számú jelentés (IX. 3-ára) (Kszv. napló) 3555. o.

⁶⁶ 11763./Kszv.hdm.1944.szeptember 2. számú jelentés (Kszv. napló) 3537. o.; KTB 895. tegercs 7208276. felvétel.

⁶⁷ 12053./Kszv.hdm. 1944. szeptember 6. számú jelentés (Kszv. napló) 3573. o.

⁶⁸ 12771./Kszv.hdm. 1944. szeptember 15. számú jelentés (Kszv. napló) 3652. o.; HÉ 63. o.

⁶⁹ 13341./Kszv.hdm. 1944. szeptember 24. számú jelentés (Kszv. napló) 3730. o.

⁷⁰ 12053./Kszv.hdm. 1944. szeptember 6. számú jelentés (Kszv. napló) 3573. o.

⁷¹ Erdélyi hadműveletek 1. lap. In: 25. ho. 6. lap.

berendeznie törzsszállását.⁷² A parancsnokság ezen kijelölés ellenére Bonchidán (Bontida), Szamosújvártól délre települt, mivel a hadosztály elhelyezési körletét déli irányban másnap kiterjesztették (lásd a következőkben) és Bonchida ez utóbbi középpontjába esett. A 2-án késő estére beérkező hadosztálytörzs első éjszakáját még Szamosújváron töltötte.⁷³ A parancsnokság 6-án Kolozsvárra települt előre.⁷⁴

Hollósy-Kuthy László vezérőrnagy, a hadosztály parancsnoka szeptember 2-án érkezett Erdélybe, s még aznap jelentkezett a hadseregparancsnoknál, Bethlenben. Veress vezérezredestől tájékoztatást kapott az általános helyzetről, s a hadosztály várható alkalmazásáról. Egyelőre gyülekeztetnie kellett alakulatait, konkrét harcfeleladatot még nem kapott. A hadseregparancsnok délen Pusztaszentmiklósig (Szamosszentmiklós, Sinnicoara), délkeleten Kötelenig (Gadalin), keleten Székig (Sic) terjesztette ki a hadosztály elhelyezési, egyben gyülekezési körletét.⁷⁵ A 25. hadosztálynak, bár még felvonulóban volt, be kellett kapcsolódnia a 2. hadsereg szeptember 5-én induló támadásába. A hadosztály vezérkari főnöke, Adonyi-Naredy Ferenc vezérkari őrnagy 4-én vette a feladatot a hadsereg-parancsnokságon (személyesen), hogy a IX. gépvontatású közepes tüzérosztály a Kolozsvár és Apahida közötti dezmei (Dezmir) vasútállomás körzetéből támogassa a 9. tábori póthadosztály támadását, a 25. felderítő osztály kerékpáros százada harcelőrsökkel biztosítsa Kolozsvárt addig, amíg a 9. hadosztály birtokba veszi Erdőfeleket (Feleac).⁷⁶ 5-én reggel, mikor a hadsereg támadó csoportosításai már áttörték a román határvédelem vonalait, Kozár Elemér vezérkari ezredestől, a hadsereg vezérkari főnökétől utasítás érkezett a 25. hadosztály törzséhez, hogy a már kirakott csapatrészeket vonják előre Erdőfelek – Bányabükk területére. Harcbavetésükre az utasítás nem intézkedett. Ezek a csapatrészek zömmel a 25. gyalogezredhez és a 25. felderítő osztályhoz tartoztak.⁷⁷

Szeptember 6-án délután a hadosztály új feladatot kapott a 2. hadsereg vezérkari főnökétől. A már kirakott részeket éjszaka előre kellett vonni Aranyospolyán (Poiana)–Aranyosgyéres (Cimpia Turzii)–Gyéresszentkirály (Ghiris)–Aranyoslónya (Luna)–Aranyosgerend (Coasta Grindului)–Harasztos (Calarasi) térségébe. A csoport parancsnokául Hollósy-Kuthy vezérőrnagy a 25. gyalogezred parancsnokát, Böszörményi Géza ezredest jelölte ki. A parancs a 25/I. gyalogzászlóaljra, a 25. felderítő osztályra és a 26. tábori tüzérosztályra vonatkozott, de a hadosztályparancsnok meghatározta azt is, hogy a 25. gyalogezred további részeit beérkezésük és kirakásuk után azonnal a Böszörményi-csoporthoz kell irányítani.⁷⁸ Ugyanezen intézkedésében a hadosztályparancsnok a seregtest további részeinek gyülekezési körletét (a kirakás után) délebbre toltta előre, Aranyosegerbegy–Gyéresszentkirály körzetébe.⁷⁹

⁷² Erdélyi hadműveletek 5. lap. In: 25. ho. 10. lap.

⁷³ 14/ HÉ 63. o.; Erdélyi hadműveletek 1. lap. In: 25. ho. 6. lap; Hadosztályparancsnoki intézkedés. In: 25. ho. 4. sz. melléklet 137. lap.

⁷⁴ Erdélyi hadműveletek 9. lap. In: 25. ho. 14. lap.

⁷⁵ Erdélyi hadműveletek 2–3., 6. lap. In: 25. ho. 7–8., 11. lap; 25. ho. I. rész 2. melléklet.

⁷⁶ Erdélyi hadműveletek 7. lap. In: 25. ho. 12. lap.

⁷⁷ Erdélyi hadműveletek 8–9. lap. In: 25. ho. 13–14. lap.

⁷⁸ Hadosztályparancsnoki intézkedés. In: 25. ho. 7. sz. melléklet 141–142. lap.

⁷⁹ Hadosztályparancsnoki intézkedés. In: 25. ho. 7. sz. melléklet 142. lap.

Szeptember 7-én a hadosztályparancsnok intézkedett, hogy a Böszörményi-csoport éjszaka mozogjon előre Székelykocsárd (Razboieni Cetate)–Vajdaszeg (Gura Ariesului) térségébe, tehát a Kis-Küküllő vonalára.⁸⁰

8-án a 25. hadosztályt, ami addig hadsereg-közvetlen seregtest volt, alárendelték a II. hadtest parancsnokságának. Hollósy-Kuthy, aki Bányabükkön jelentkezett Kiss István altábornagy hadtestparancsnoknál, tájékoztatást kapott a szovjet csapatok megjelenéséről Medgyes (Medias) térségében, a Nagy-Küküllő vonalán. A hadtestparancsnoki harcállásponton éppen ott tartózkodó Veress vezérezredes közölte, hogy a jelentett 150-200 szovjet harckocsi közeledése miatt szándékában áll visszavonulni az Aranyos-Maros vonalára, egyben meghatározta, hogy a 25. hadosztály, egyelőre mint hadtest-tartalék, menjen át védelembe az Aranyos mentén Szentmihályfalvától (Mihai Viteazul) Aranyosgyéresig (Cimpia Turzii), s foglaljon előretolt védőállást Harasztos (Calarasi) térségében, a Keresztesmezőt délről szegélyező Létom-hegyen, továbbá Mészkönél (Cheia) és Borrévnél (Buru) létesítsen zárat a Hasadát-, illetve a Jára patak északnyugat felé vezető völgyeinek lezárására azzal, hogy ez a két pont nem fog beletartozni a hadosztály sávjába, védelmüket a visszavonuló 7. tábori póthadosztály veszi át.⁸¹

Hollósy-Kuthy, mivel ekkor már a rendelkezésére álló 10 gyalogzászlóaljából (3x3 a gyalogezredenként, 1 pedig a felderítőosztály) 4 harcban állt a 9. tábori póthadosztály arcvonalszakaszán, s tüzérségének nagyobb része ugyancsak már harcolt, kérte, hogy hadosztályát tartsák egészben, s egyszerre vessék be. A már beérkezett csapatrészek voltak azok, amelyeket bevetettek, s így a meghatározott védőállások elfoglalására jobbra azok a csapatrészek álltak rendelkezésére, amelyek éppen kiraktak, vagy még menetben voltak. Emlékirataiban úgy fogalmaz, hogy kérése feljebbvalóinál nem talált meghallgatásra.⁸²

Megítélésünk szerint a szovjet csapatok beérkezésével kialakult helyzetben, a támadásból a visszavonulásra való hadműveleti szünet nélküli áttérés közepette, ismerve a tábori póthadosztályok viszonylag csekély harcértékét, nem volt reális lehetőség a 25. gyaloghadosztály már harcban álló csapatrészeinek hátravonására, tehát Hollósy-Kuthy kérésének (javaslatának) teljesítésére. A már bevetett csapatrészek csak a póthadosztályok alakulataival együtt vonulhattak vissza. Ellentmond a hadosztályparancsnok kesergő megállapításának az is, hogy a hadosztály hadműveleti naplójának tanúsága szerint Kozár ezredes, a hadsereg vezérkari főnöke alapvetően egyetértett Hollósy-Kuthyval a 25. gyaloghadosztály egységbe fogott bevetését illetően.⁸³

Ezen a napon, tehát szeptember 8-án jelenik meg először a német napijelentésekben a 25. gyaloghadosztály, de érdekes módon a Gruppe Siebenbürgen kötelékében. A magunk részéről úgy véljük, tévesen szerepeltették ott, mivel egyrészt sem a hadosztály hadműveleti naplója nem utal a hadosztály vagy bármely csapatrésze alárendelésére az Erdély-csoportnak, sem a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport további napijelentéseiben nem

⁸⁰ Erdélyi hadműveletek 11. lap. In: 25. ho. 16. lap.

⁸¹ Erdélyi hadműveletek 11-12. lap. In: 25. ho. 16–17. lap; Hadosztályparancsnoki intézkedés. In: 25. ho. 9. sz. melléklet 146–147. lap.

⁸² HÉ 63. o.

⁸³ Erdélyi hadműveletek 12. lap. In: 25. ho. 17. lap.

jelenik meg a hadosztály ott. Megítélésünket támasztja alá, hogy a 8-ai német napi-jelentésben leírt gyülekezési körlet („in Versammlung südstw. Thorenburg”) nem az Erdély-csoport, hanem a 2. magyar hadsereg sávjába tartozott.⁸⁴

Láttuk korábban, hogyan indult meg a 2. hadsereg visszavonulása. 9-én a 7. tábori póthadosztály a Maros és az Aranyos között, az Alsószolcsva (Sub Piatra)–Miriszló (Mirislau) terepszakasról átlagosan 4 km mélységben vonult vissza, a Vidály (Vidolm)–Torockógyertyános (Valisoara)–Maroscsesztve (Cisteiu de Mures) vonalra. Ennek jobb szélén, ami egyben a 2. hadsereg tervezett védelmének legnyugatibb pontja is volt az Aranyos mentén, a 2. román hegyihadosztály elfoglalta Aranyoslonkát (Lunca) és átkelt az Aranyos bal (északnyugati) partjára. A tervezett védőállás helyreállításának szándékával 18 órakor a hadtestparancsnok utasította a 25. hadosztályt, hogy másnap e a községet foglalja vissza.⁸⁵ Hollósy-Kuthy vezérőrnagy az ellenlökés vezetésével Böszörményi Géza ezredest, a 25. gyalogezred parancsnokát bízta meg, beosztva az ellenlökő csoportba a 25/III. gyalogzászlóaljzat, a 25/1. és 2. üteget, valamint a hadtestparancsnoktól kapott felhatalmazásra hivatkozva (az ellenlökés idejére) a 7. tábori póthadosztály kötelékébe tartozó 13/III. gyalogzászlóaljzat, 66/I. határvadászzászlóaljzat és 7/2. üteget.⁸⁶

Az ellenlökést a Böszörményi-csoport 10-én 14 órakor indította meg. A támadó csoportok Vidály (Vidolm) térségéből indultak meg déli irányban az Aranyos két oldalán, de Alsóaklos (Ocolis) visszafoglalása után elakadtak a magukat közben a hegyes terepen beásott románok tüzeiben. A csoport parancsnoka 3-4 századot jelentett Aranyoslonkán, illetve az azt övező hegyeken, amelyeket 1 üteg támogat.⁸⁷ Böszörményi ezredest másnap folytatni kívánta támadását, azonban a hadosztályparancsnok azt az időközben feltűnt szovjet harcokocsik miatt lefújta. Aranyoslonka a 2. román hegyihadosztály kezén maradt, ezzel kialakult az első hídfő az Aranyos-vonalon.⁸⁸

11-én Kiss altábornagy a 25. gyalogezred három zászlóalját és a 25. felderítőosztályt alárendelte a 9. póthadosztály parancsnokságának, egyben elrendelte hátramozzásukat Bágyon (Badeni)–Harasztos (Calarasi) körzetébe, a Keresztesmezőt délről lezáró hegyekre.⁸⁹ Adonyi-Naredy őrnagy hadosztály vezérkari főnök ugyanekkor Harasztosra irányította a 26/III. zászlóaljzat is. A Tordától délre a Torda–Nagyenyed főútvonal két oldalán 11-éről 12-ére virradó éjszaka kialakítandó csoportosítás feladata az volt, hogy kb. 10 km szélességben fedezze a 9. póthadosztály visszavonulását a Gyalui-havasok előhegyei közé. Hollósy-Kuthy vezérőrnagy szándéka ezen túlmenően az volt, hogy a 9. hadosztály Torda felé visszavonuló balszárnyát felfogja, ugyanis „a kötelékek ebben a sávban összezavarodva a hdt. által sem ismert vonalban harcolnak.”⁹⁰

⁸⁴ KTB 895. tekercs 7208482. felvétel.

⁸⁵ Erdélyi hadműveletek 13. lap. In: 25. ho. 18. lap; AR 81. o.

⁸⁶ Hadosztályparancsnoki intézkedés. In: 25. ho. 12. sz. melléklet 149. lap.

⁸⁷ Ezredparancsnoki helyzetjelentés. In: 25. ho. 13. sz. melléklet 150. lap.

⁸⁸ Erdélyi hadműveletek 15. lap. In: 25. ho. 20. lap; Hadosztályparancsnoki intézkedés. In: 25. ho. 14. sz. melléklet 151. lap.

⁸⁹ Erdélyi hadműveletek 15. lap. In: 25. ho. 20. lap.

⁹⁰ Erdélyi hadműveletek 17. lap. In: 25. ho. 22. lap.

A tordai irány lezárása fontosabb volt, mint Aranyoslonka térségéé, mivel Torda körzetében nem volt más erő, mint a 25. gyaloghadosztály éppen beérkező csapatrészei, a Gyalui-havasok előhegyei között viszont már menetben voltak délnek, az Aranyos-vonalra az 1. és 2. hegyi pótdandár alakulatai.

11-én estére, tekintettel arra, hogy a Bágyon – Harasztos vonaltól délre a helyzet nem tisztázódott, s oda a 9. hadosztálytól semmilyen csapatrész sem érkezett még be, Hollósy-Kuthy és Adonyi-Naredy módosították elgondolásukat. Javaslatukat a hadtestparancsnok elfogadta. Eszerint a Bágyon–Harasztos terepszakasgra rendelt, s az újonnan kirakott 26/III. gyalogzászlóalj kivételével már leharcolt csapatrészeket vonják hátra Torda térségébe, az Aranyos vonalára, ahol azokat feltölthetik, s ahol azok tartós védőállásokat foglalhatnak. A 9. tábori póthadosztály balszárnyán kialakult helyzetet pedig ne védelembe rendelt gyalogos kötelékekkel tisztázzák (akik „csak” várnak arra, ki érkezik vissza vonalaikba), hanem a 2. páncéloshadosztály jelenleg Aranyosgyéres (Cimpia Turzii)–Aranyosegerbegy (Viisoara) körzetében gyülekező részeivel.⁹¹

11-én este Hollósy-Kuthy utasította az 59. utászászlóalj parancsnokát, hogy vizsgálja meg a II. hadtest sávjában az Aranyoson átvezető hidakat, s a visszavonulás biztosítása érdekében legalább egyet erősítsen meg 16 t teherbírásúvá. Meghatározta továbbá Hunyor százados számára, hogy készítse elő a Torda térségéből északnyugat és északkelet felé vezető utak zárását, valamint szervezzen Torda körzetében záróvonalat.⁹² Ezek az elgondolások és intézkedések már a tordai csatát készítették elő.

A **2. páncéloshadosztály** parancsnoka, Zsedényi Zoltán vezérőrnagy 1944. augusztus 30-án (Esze emlékiratai szerint 29-én) vette a parancsot a hadosztály átvezényléséről Kárpátaljáról Észak-Erdélybe. Tokaj körzetében gyülekeztette mindazon csapatrészeit, amelyek nem vasúti szállítással kerülnek majd az új hadművelleti területre.⁹³ Függetlenül attól, hogy mely csapatrészek milyen módon hajtanak vége menetet, Zsedényi szeptember 3-ára rendelt el (beérkezés utáni) készenlétet Szamosújvár (Gherla) térségében.⁹⁴

A hadosztály első, keréken útba induló részlege a 2. páncélos utászászlóalj volt. Szeptember 1-jén a Huszt–Beregszász–Csap menetvonalon beérkezett Tokajra, másnap reggel továbbindult Észak-Erdélybe, ahová 3-án érkezett be a Nyíregyháza–Szatmárnémeti–Szamos-mente–Szamosújvár menetvonalon.⁹⁵

Szeptember 4-én a 2. páncéloshadosztály megkapta a harc feladatot: Feketelak (Lacu) körzetéből harcbalépve törje át a román határvédelmet, közelebbi feladatként foglalja el Nagysármást (Sarmasu), támadási célként érje el Marosludast (Ludus), vegyen birtokba átjárókat az Aranyoson annak torkolatánál és a Maroson Marosludasnál, majd távolabbi

⁹¹ Erdélyi hadműveletek 18. lap. In: 25. ho. 23. lap.

⁹² Uo.

⁹³ Esze 26. o. Megjegyzendő, hogy a 29-i adat elentmond az 59. jegyzetben idézett 30-i adatnak. Megítélésünk szerint a 30-ai adat a helytálló, Esze százados emlékirataiban egy napot téved, s a hadosztály kivonásáról, illetve gyülekeztetéséről szóló parancsok egy napon keletkeztek.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo.

feladatként folytassa támadását a Vöröstorony-szoros birtokba vételére, a szovjet főerők beérkezése előtt.⁹⁶

Esze Jenő szeptember 4-i feladatszabásra vonatkozó adatát azonban kritikával kell kezelnünk. Láttuk a korábbi fejezetekben, hogy a 2. magyar hadsereg támadását eredetileg 4-ére tervezték, annak megindítását aznap halasztották 5-én hajnalra. Ez kizárja, hogy a feladatszabás 4-én történt volna meg. Tekintettel arra, hogy a 2. páncélosadosztálynak 3-án kellett készenlétét elérnie (Esze erre vonatkozó adatát a magunk részéről elfogadjuk), a 2. páncélosadosztály részére a harcparancs kiadásának legkésőbb 3-án meg kellett történnie. Láttuk azt is, hogy a támadásra vonatkozó feladatszabás(ok) már ennél korábban megtörténtek, így azt valószínűsítjük, hogy a 2. páncélosadosztály parancsnoka már 3-a előtt feladatot, de legalább előzetes intézkedést kapott a támadásban való részvételre vonatkozóan. Az, hogy 3-át megelőzően a hadosztály zöme még menetben volt, nem befolyásolhatta a feladat vételét.

Ugyancsak kritikával kell szemlélnünk azt a megjelölést, hogy Feketelak körzetéből lépjen harcba, ugyanis a harcbevétel terepszakaszát két terepponttal (ami két község is lehet) határozzák meg, ami a harcbalépés vonalának két szélső pontja. Feketelak olyan értelemben elfogadható volna, hogy ott jelölték ki a támadás súlyképzését, egyben egy áttörési pontot határoztak meg a hadosztály számára. Elfogadható volna, ha szemben jól megerősített, erős védelmet kellett volna a hadosztálynak áttörnie. Azt azonban a szemben álló 4. román hadsereg anyagából tudjuk, hogy erről szó sem volt. A szóban forgó határszakaszon csupán a 7. határőrezred 1. zászlóalja állt, az is nagy szélességben elnyújtott, inkább határőrizeti, mint határvédelmi állásokban. Nagysármásig nem is bocsátkozott harcba, addig azonnal visszavonult.⁹⁷ Ez pedig erősen csökkenti annak valószínűségét, hogy egy teljes páncélosadosztályt egy áttörési pont kijelölésével kellett volna erős súlyképzésre utasítani. Ennek végiggondolásával Feketelakot úgy tekintjük, mint azt a pontot a terepen, amely a támadás megindításának tengelyét jelölte ki, nagyjából a harcbevétel terepszakaszának középpontjában.

Esze Jenő azt írja, hogy a románok összevonták erőiket a 2. páncélosadosztály sávjában és szívósan védekezve vonultak vissza. Ennek minden más forrás ellentmond, legfőképpen a 4. román hadsereg anyaga. Annak ismeretében, hogy a román munkák általában eltúlozzák a román csapatok harci teljesítményét, a magunk részéről a román adatot fogadjuk el, miszerint a 2. páncélosadosztály támadását az egyetlen ott lévő román határőrzászlóalj meg sem kísérelte felfogni, hanem azonnal visszavonult Nagysármásig, csatlakozott ezredéhez, s annak kötelékében vette fel a harcot.⁹⁸

A 2. páncélos utászászlóaljnak már az első napon „munkája akadt”. Gyeke (Geaca, Feketelak szomszédfaluja a határ román oldalán) határában a Hódos patakon átvezető fahíd csekély teherbíró képessége miatt kitérő dorongutat épített.⁹⁹

Nagysármás elfoglalása után a 2. páncélosadosztály legközelebb csak Mezőtóháttól (Taureni) délre ütközött jelentős ellenállásba. A román 91. gyalogezred védte a Ludas

⁹⁶ Esze 28. o.

⁹⁷ AR 80. o.

⁹⁸ Esze 29. o.; AR 80. o.

⁹⁹ Esze 29. o.

patak alsó folyását szegélyező erdős, alacsony hegyeken a marosludasi Maros-átkelőhelyet. Állásaiba vonult vissza észak felől a 7., északkeletről a 6. határőrezred is. A harc a román védelem áttörésére sötétedésig tartott, az éjszaka leple alatt a románok kiűrtették állásaikat, egyben Marosludast.¹⁰⁰ A városba 6-ára virradóra a 2. páncélos utászzászlóalj vonult be elsőként, a közúti és vasúti hidakat azonban a román utóvédek felrobbantották. A zászlóalj második komolyabb feladata így a közúti híd szükségeseszközökkel való áthidalása volt.¹⁰¹ A helyreállítás azonban nem ígérkezett gyorsnak, így Esze százados harcfelderítést rendelt el keleti irányban a Maros mentén. Hamarosan jelentést kapott, hogy a kutyfalvai (Cuci) hidat, 5 km-re Marosludastól a románoknak még nem sikerült felrobbantaniuk. A 2/3. páncélos utászs század rajtaütött a kutyfalvai közúti és a marosbogáti (Bogata) vasúti híd robbantásának előkészítésén dolgozó románokon, s mindkét hidat épségben birtokba vette. Ez volt a műszakiak első, harccal végrehajtott feladata a 2. hadsereg támadása során. A zászlóaljparancsnok ezt jelentette a hadosztály törzsének, s a magyar harckocsik e két hídon keltek át a Maros bal (déli) partjára.¹⁰²

A 2. hadsereg másutt is beleütközött felrobbantott hidakba. Ezeket az 1., 7. és 9. tábori pót utászs századok állították helyre, mint az Aranyoson Tordánál átívelő híd is. A 7. és 9. század a 7. és 9. tábori póthadosztály, az 1. század az 1. pót gyalogezred kötelékébe tartozott. Az utóbbit szállító vasúti szerelvény 5-én érkezett be.¹⁰³

Szeptember 6-án és 7-én a 2. páncéloshadosztály súlyos harcokat vívott a Maros és a Kis-Küküllő között, Magyarbükös (Bichis) és Magyarózd (Ozd) térségében. Ott a román hadseregnek hasonlóan nagy tűzérési lötere volt, mint a Honvédségnek a hajmáskéri. A román tanalakatok az ott lévő, oktatásra és gyakorlásra használt lövegekkel, kihasználva, hogy a tűzvezetéshez szükséges koordinátákkal eleve rendelkeztek, lényegesen lelassították a 2. páncéloshadosztály előretörését. A löteret és környékét a magyar csapatok csak 7-én estére tudták teljesen birtokba venni.¹⁰⁴

7-én a 2. páncélos utászzászlóalj parancsot kapott egy hídfő berendezésére a Maros bal- (déli) partján Marosludastól délre, valamint a Maroson átívelő hidak robbantásra történő előkészítésére Maroslekence (Lechinta) és Marosludas között. Ez az intézkedés már a 2. hadsereg tervezett visszavonásával állt kapcsolatban a Maros-vonalra.¹⁰⁵

A 2. páncéloshadosztály lánctalpas részei szeptember 9/10-én éjszaka befejezték átkelésüket a folyó jobb- (északi) partjára a helyreállított marosludasi közúti hídon. A harcoló gyalogos utóvédek csak 11-ére fejezték be a visszavonulást a Maros mögé.¹⁰⁶

9-én Marosludasig (keletről) a Gruppe Siebenbürgen kötelékébe tartozó 16. SS-utászs század (a 8. SS-lovashadosztály 16. lovasezredéből) átvette a Maros vonalának

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ *Esze* 30. o.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ *Vidos* 33. o.

¹⁰⁴ *Esze* 31. o.; AR 80. o.

¹⁰⁵ *Esze* 32. o.

¹⁰⁶ *Esze* 32. o.

(műszaki) biztosítását a 2. páncélos utászászlóaljtotól. A magyar műszakiak ekkorra előkészítették a hidakat robbantásra.¹⁰⁷

10-én a 2. páncélos hadosztályt kivonták az arcvonalból. Egyelőre Nagysármás (Sarmasu) körzetében gyülekeztették, pihentetés és feltöltés céljából.¹⁰⁸ A hadosztályt 13-án vonták előre, vissza az arcvonalba. További feladatai már a következőkben bemutatásra kerülő tordai csata részét képezték.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Uo.; *Hingyi László* adata.

¹⁰⁸ *Esze* 32–33. o.; A 2. páncélos hadosztály visszavonására vonatkozóan hadseregterületkéba: *Esze* 66. o.

¹⁰⁹ *Esze* 66. o.

István Ravasz

MILITARY OPERATIONS IN TRANSYLVANIA,
LATE SUMMER – EARLY AUTUMN 1944

The Battle at Torda

Summary

This study is an abridged and revised variation of the 5th part of the author's PhD thesis under the title „The Questions of Turning the Carpathian Basin into a Theatre of War in 1944 and the Operations in Eastern Hungary with Special Respect to the Formation of the Royal Hungarian 2nd Army and its Fights in Transylvania”.

The author deals with the strategic and operational effects of Roumania's volte-face on 23 August 1944 and treats the attempts of the German political and military leadership to reverse the events and later to moderate their consequences. He analyses the measures of the Hungarian state and military leadership in order to manage the crisis which followed the Roumanian decision – and their dilemma between continuation of the war and the break-away. The study proves that the war between Hungary and Roumania was ineluctable, because in the case in question the Hungarian leadership decided to continue the war. Finally the author demonstrates that the Hungarian operation was started to close the passes of the Carpathians and not to reannex South Transylvania.

István Ravasz

LES OPERATIONS MILITAIRES DE TRANSYLVANIE
A LA FIN DE L'ETE ET AU DEBUT DE L'AUTOMNE DE 1944

La bataille de Torda

Résumé

Cet essai fait la 5ème partie de la dissertation de licence (Ph. D.) de l'auteur, dont le titre est: Les questions de la transformation du bassin des Carpathes en champ de bataille en 1944, les opérations militaires menées dans l'Est de la Hongrie, tout particulièrement la formation de la 2ème armée hongroise et ses combats en Transylvanie.

L'étude s'occupe des influences militaires de la défection de la Roumanie le 23 août 1944. L'auteur présente les essais de la direction politique et militaire allemande pour le retournement des événements, puis pour la modération des conséquences. Il analyse les mesures de la direction de l'État et militaire hongroise, prises pour essayer de traiter la crise suivant le pas roumain, et le grand dilemme hongrois: finir ou continuer la guerre?

L'auteur démontre que la guerre hongroise-roumaine était une conséquence inévitable de la défection de la Roumanie, comme la direction hongroise, à ce moment-là a encore décidé de continuer la guerre, et il démontre également que le but de l'opération militaire hongroise n'était pas la réannexion du Sud de la Transylvanie, mais la fermeture militaire des points de passage des Carpathes.

István Ravasz

DIE KRIEGSOPERATIONEN IN SIEBENBÜRGEN
IM SPÄTSOMMER–FRÜHHERBST 1944

Die Schlacht von Torda

Resumee

Die Studie ist eine abgekürzte Variante des 5. Teils der Dissertation des Autoren „Zu der Frage, wie Ungarn 1944 zum Kriegsschauplatz wurde bzw. der Kriegsoperationen in Ostungarn mit besonderer Rücksicht auf die Aufstellung der 2. Ungarischen Armee und ihre Kämpfe in Siebenbürgen.“

Der Autor befaßt sich mit den strategischen und operativen Auswirkungen des Übertretens von Rumänien am 23. August 1944. Es beschreibt die Versuche der deutschen politischen und militärischen Führung, die Ereignisse rückgängig zu machen sowie ihre Bestrebungen, die Folgen zu lindern. Er analysiert die Maßnahmen der ungarischen Staats- und Militärführung, die infolge des Schrittes der Rumänen entstandene Krise zu handhaben, und ihr Dilemma, ebenfalls aus dem Krieg auszutreten oder ihn fortzusetzen.

Er beweist, daß der Ausbruch des Krieges zwischen Ungarn und Rumänien eine notwendige Folge des Übertretens von Rumänien war, da die ungarische Führung damals noch für die Fortsetzung des Krieges Stellung nahm, ferner daß die ungarischen Kriegsoperationen nicht den Anschluß von Südsiebenbürgen sondern die militärische Absperrung der Pässe der Karpaten zum Ziel hatten.

Иштван Равац

ОПЕРАЦИИ В ТРАНСИЛЬВАНИИ ПОЗДНИМ
ЛЕТОМ – РАННЕЙ ОСЕНЬЮ 1944 ГОДА

Битва при Торда

Резюме

Статья содержит сокращенный вариант 5. части кандидатской диссертации Автора, называемой „Вопросы превращения Карпатского бассейна в театр военных действий и анализ военных операций, проходивших на восточной половине территории Венгрии, особым вниманием на формирование 2-ой венгерской армии и бои в Трансильвании“.

Автор анализирует трагическое и оперативное воздействие перехода Румынии на сторону антигитлеровской коалиции 23 августа 1944 года. Статья показывает попытки германского политического и военного руководства повернуть события вспять и характеризует его стремления умерить последствия этого румынского шага. Автор анализирует меры, принятые венгерским государственным и военным руководством для того, чтобы взять в руки сложившуюся после выхода Румынии критическую обстановку, решить дилемму в вопросе выхода из войны или продолжения войны.

Автор показывает, что венгеро-румынская война вспыхнула закономерно после перехода румын на сторону советских войск, тогда как венгерское руководство – в то время еще – стояло на позиции продолжения войны, и венгерская операция ставила целью не возвращение Южной Трансильвании, а военную блокировку перевалов в Карпатах.